МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0133-з
спеціальності 013 «Початкова освіта» освітньо-професійної програми «Початкова освіта»
Г. М. Гриценко

Керівник: професор кафедри дошкільної та початкової освіти, д. пед. н.,
професор _____ М. Д. Дяченко

Рецензент: професор кафедри дошкільної та початкової освіти, д. пед. н.,
професор _____ Л. О. Сущенко

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«____» _____2024__ року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Гриценко Ганни Михайлівни

1. Тема роботи: «Педагогічні умови формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів»
керівник роботи Дяченко Марія Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор
затверджена наказом ЗНУ від 24 вересня 2024 р. № 1446-с.

2. Строк подання студентом роботи: 02 грудня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): висвітлити наукову дискусія щодо ключових понять дослідження педагогічної проблеми формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів; розкрити методичні засади формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів; охарактеризувати педагогічний інструментарій національно-патріотичного та громадянського виховання молодших школярів; обґрунтувати педагогічні умови формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів та експериментально перевірити їхню ефективність.

5. Перелік графічного матеріалу: 14 таблиць, 2 рисунки за результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Дяченко М. Д.	03.02.24 р.	03.02.24 р.
Розділ 1	Дяченко М. Д.	15.04.24 р.	15.04.24 р.
Розділ 2	Дяченко М. Д.	14.09.24 р.	14.09.24 р.
Висновки	Дяченко М. Д.	18.11.24 р.	18.11.24 р.

7. Дата видачі завдання: 03.02.24 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-лютий	Виконано
2	Написання вступу	квітень	Виконано
3	Написання першого розділу	травень-червень	Виконано
4	Написання другого розділу	липень-вересень	Виконано
6	Написання висновків	жовтень	Виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад	Виконано
8	Захист	грудень	Виконано

Студент _____ Гриценко Г. М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Дяченко М. Д.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Зубцова Ю. Є.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 84 с., 14 таблиць, 2 рисунки, 81 джерел, 1 додаток.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів та експериментальна перевірка ефективності формувальних заходів, спрямованих на реалізацію визначених умов.

Об’єкт дослідження – процес формування національно-патріотичних цінностей молодших школярів.

Предмет дослідження – формувальні заходи, спрямовані на реалізацію педагогічних умов формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів.

Методи дослідження: аналіз наукової та навчально-методичної літератури; узагальнення; педагогічний експеримент, спостереження, усне опитування, бесіда; статистичні методи.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у: висвітленні наукової дискусії щодо ключових понять педагогічної проблеми формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів; в розкритті методичних засад формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів; характеристиці педагогічного інструментарію національно-патріотичного та громадянського виховання молодших школярів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні педагогічних умов формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів та експериментальній перевірці ефективності заходів для їхньої реалізації в початковій школі.

Галузь використання: заклади освіти.

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ, МОЛОДШІ ШКОЛЯРІ, НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНІ ЦІННОСТІ, ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ, ПОЧАТКОВА ОСВІТА, РОЗВИТОК, УКРАЇНА, ФОРМУВАННЯ.

SUMMARY

Hrytsenko H. M. Pedagogical Conditions for the Formation of National-Patriotic Values in Younger Students.

Qualifying work of the master. Zaporizhia National University. Zaporizhzhia, 2024.

The qualification work is devoted of the pedagogical conditions for the formation of national-patriotic values in younger students.

The purpose of the study is the theoretical substantiation of the pedagogical conditions for the formation of national-patriotic values in younger schoolchildren and experimental verification of the effectiveness of formative measures aimed at the implementation of the specified conditions.

The object of research is the process of formation of national and patriotic values of younger schoolchildren.

The subject of the study is formative measures aimed at the implementation of pedagogical conditions for the formation of national and patriotic values in younger schoolchildren.

Research methods: analysis of scientific and educational-methodical literature for the purpose of determining the object, subject, purpose of the research, formulation of its tasks, generalization, comparison, classification, systematization; empirical: questionnaires, conversations, pedagogical observations; pedagogical experiment and statistical and mathematical methods for systematization and generalization of quantitative indicators of the pedagogical experiment.

Objectives of the study:

1) highlight the essence of the pedagogical problem of the formation of national and patriotic values in younger schoolchildren;

2) to reveal the methodical principles of the formation of national and patriotic values in younger schoolchildren;

3) characterize the pedagogical toolkit of national-patriotic and civic education of younger schoolchildren;

4) to justify the pedagogical conditions for the formation of national and patriotic

values in younger schoolchildren and experimentally verify the effectiveness of measures for their implementation.

The theoretical significance of the obtained results consists in: highlighting the scientific discussion regarding the key concepts of the pedagogical problem of the formation of national-patriotic values in younger schoolchildren; in the disclosure of the methodical foundations of the formation of national and patriotic values in younger schoolchildren; characteristics of the pedagogical toolkit of national-patriotic and civic education of younger schoolchildren.

The practical significance of the obtained results lies in the substantiation of the pedagogical conditions for the formation of national-patriotic values in younger schoolchildren and the experimental verification of the effectiveness of measures for their implementation in primary school.The obtained results can also be used by students of the specialty: 013 “Primary Education” in the process of preparing course and diploma theses.

Field of use: educational institutions.

Key words: civic education, development, formation, national and patriotic values, pedagogical conditions, primary education, Ukraine, younger schoolchildren.

ЗМІСТ

Вступ……. ….9
Розділ 1. Формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів як педагогічна проблема.……...……. 12
1.1. Наукова дискусія щодо ключових понять дослідження……...…… 12
1.2. Методичні засади формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів.…… 24
1.3. Педагогічний інструментарій національно-патріотичного та громадянського виховання молодших школярів……. 33
Розділ 2. Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів… 52
2.1. Створення патріотично спрямованого освітнього середовища в початковій школі……. 52
2.2. Інтеграція національно-патріотичних цінностей в усі навчальні предмети…… 60
2.3. Розвиток громадянської компетентності молодших школярів ……. 67
2.4. Активізація творчої самореалізації молодших школярів в процесі національно-патріотичного виховання……. 73
2.5. Підсумки педагогічного експерименту…….. 79
Висновки…….. 89
Список використаних джерел……. 92
Додатки……. 99

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

МОНУ – Міністерство освіти і науки України

НПЦ – національно-патріотичні цінності

НУШ – Нова українська школа

ПО – початкова освіта

ВСТУП

Формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів в сучасних умовах – це складний, але надзвичайно важливий процес, який потребує системного та комплексного підходу з урахуванням сучасних викликів і можливостей. Роль учителя початкових класів у громадянському та національно-патріотичному вихованні молодших школярів у сучасних умовах є надзвичайно важливою. Саме в цьому віці закладаються основи світогляду, формуються ціннісні орієнтири та громадянська позиція, а вчитель початкових класів виступає не лише як носій знань, але й як вихователь, наставник і приклад для наслідування. Вчитель допомагає дітям усвідомити свою приналежність до українського народу, виховує повагу до рідної мови, культури, історії та традицій, а також сприяє формуванню у дітей почуття любові до Батьківщини, готовності захищати її та працювати на її благо виховує гордість за сучасні досягнення України, віру в її майбутнє. Це досягається через використання відповідних навчальних матеріалів, проведення тематичних уроків, свят, екскурсій та інших заходів.

Питанням громадянського виховання учнів, та, зокрема, формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів, присвятили свої наукові праці такі дослідники, як Т. Алексєєнко, М. Боришевський, Г. Ващенко, О. Вишневський, Л. Добровольська, В. Доміна, В. Матящук, Т. Нестеренко О. Пометун, Л. Пономаренко, О. Роговець, А. Скемська, О. Сухомлинська, П. Уайт, В. Чорновіл та ін.

У дослідженнях вчених наголошується на тому, що від його професіоналізму вчителя, творчості та любові до дітей залежить, якими громадянами виростуть сьогоднішні школярі, а в умовах сучасних викликів ця роль стає ще більш важливою та відповідальною. Цим підкреслюється актуальність теми кваліфікаційної роботи.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів та

експериментальна перевірка ефективності формувальних заходів, спрямованих на реалізацію визначених умов.

Завдання дослідження:

1) висвітлити сутність педагогічної проблеми формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів;

2) розкрити методичні засади формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів;

3) охарактеризувати педагогічний інструментарій національно-патріотичного та громадянського виховання молодших школярів;

4) обґрунтувати педагогічні умови формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів та експериментальним шляхом перевірити ефективність заходів для їхньої реалізації.

Об’єкт дослідження – процес формування національно-патріотичних цінностей молодших школярів.

Предмет дослідження – формувальні заходи, спрямовані на реалізацію педагогічних умов формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів.

Для реалізації мети та завдань дослідження використано теоретичні методи дослідження: аналіз наукової та навчально-методичної літератури з метою визначення об’єкта, предмета, мети дослідження, формулювання його завдань, узагальнення, порівняння, класифікація, систематизація; емпіричні: анкетування, бесіди, педагогічні спостереження; педагогічний експеримент і статистично-математичні методи для систематизації та узагальнення кількісних показників педагогічного експерименту.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у: висвітленні наукової дискусії щодо ключових понять педагогічної проблеми формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів; в розкритті методичних засад формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів; характеристиці педагогічного інструментарію національно-патріотичного та громадянського виховання молодших школярів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні педагогічних умов формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів та експериментальній перевірці ефективності заходів для їхньої реалізації в початковій школі.

Результати дослідження можуть бути використані вчителями, керівниками закладів загальної середньої освіти з метою вдосконалення процесу формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів.

Одержані результати можуть також бути використані студентами спеціальності 013 «Початкова освіта» у процесі підготовки курсових та кваліфікаційних робіт.

Результати дослідження пройшли апробацію під час IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи» (20 квітня 2024 року, м. Запоріжжя, Запорізький національний університет), доповідь на тему «Формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів як педагогічна проблема».

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (81 позиція), 1 додатка. Загальний обсяг – 102 сторінки, обсяг основного тексту – 84 сторінки. Кваліфікаційна робота містить 14 таблиць, 2 рисунки.

РОЗДІЛ 1
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Наукова дискусія щодо ключових понять дослідження

Національно-патріотичне виховання дійсно є одним із найважливіших чинників розвитку молодшого школяра, саме в цьому віці формуються базові цінності, світогляд та громадянська позиція дитини.

Як відомо, одним із головних завдань освіти є «формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати, підготовка до суспільного життя особистості, яка орієнтується в сучасних історичній, економічній, культурній ситуації, здібної до самореалізації, самовизначення; залучення до національно-культурних традицій» [31, с. 5].

Питанням громадянського виховання учнів, та, зокрема, формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів, присвятили свої наукові праці такі дослідники, як Т. Алексєєнко, М. Боришевський, Г. Ващенко, О. Вишневський, Л. Добровольська, В. Доміна, В. Матящук, Т. Нестеренко О. Пометун, Л. Пономаренко, О. Роговець, А. Скемська, О. Сухомлинська, В. Сухомлинський П. Уайт, В. Чорновіл та ін.

Так, наприклад, ще у ХХ ст. В. Сухомлинський вважав громадянське та національно-патріотичне виховання основною педагогічною проблемою, і підркслював, що на виховання громадянина впливають, насамперед, діяльність педагогів і соціальне оточення [67].

Адже національно-патріотичне виховання допомагає дитині усвідомити себе частиною українського народу, відчути зв’язок з його історією, культурою та традиціями, оскільки знайомство з історією України, її героями, визначними подіями, культурними досягненнями формує почуття гордості за свою країну та за

свій народ.

В офіційних джерелах та педагогічних дослідженнях існують різні дефініції поняття «виховання» (табл 1.1).

Таблиця 1.1

Дефініції поняття «виховання» в офіційних джерелах та педагогічних дослідженнях

Джерело	Дефініція поняття «дистанційне навчання»
Закон України «Про виховання дітей та молоді» [53, с. 5].	Виховання – «процес залучення особистості до засвоєння вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу та творчого ставлення до життя, спрямований на утвердження суспільно значущих норм і правил поведінки особистості».
О. Вишневський [8, с. 78].	«Сутність виховання полягає в тому, що людина утверджує в собі свою природну схильність до добра та готовність відстоювати його в собі та житті. Це виховання зорієнтоване на засвоєння людиною абсолютних вічних норм співжиття, які носять універсальний, вселюдський характер і являють собою необхідний елемент людяності».
Г. Ващенко [5].	Виховання – «це один із видів практико-перетворювальної діяльності з цілеспрямованого формування особистості, що «спрямована на зміни психічного стану, світогляду і свідомості, знань та способів діяльності, ціннісних орієнтацій вихованця».
О. Волошина [11].	Виховання – одним з найбільш складних соціальних явищ, що обумовлює існування численних визначень категорії «виховання», які по-різному розкривають її сутнісні характеристик.

Виховання громадянина починається з молодшого шкільного віку, цей період є надзвичайно важливим у формуванні особистості, закладанні основ світогляду, моральних цінностей та громадянської позиції, саме в цей час діти активно пізнають світ, засвоюють соціальні норми та правила поведінки, вчаться взаємодіяти з іншими людьми. Діти молодшого шкільного віку відрізняються особливою допитливістю та відкритістю до нового, вони активно засвоюють інформацію, емоційно реагують на події та явища, що відбуваються навколо них –

це створює сприятливі умови для формування у них громадянських якостей.

У цей період закладаються основи моральних цінностей, таких як добро, справедливість, чесність, відповідальність, повага до інших, а ці цінності є фундаментом для формування громадянської свідомості.

У школі діти вчаться спілкуватися з однолітками та дорослими, працювати в колективі, вирішувати конфлікти, дотримуватися правил, а такі навички є необхідними для успішної соціалізації та формування громадянської позиції.

Саме в молодшому шкільному віці діти починають усвідомлювати своє місце в суспільстві, знайомляться з поняттям «громадянин», дізнаються про свої права та обов'язки. Виховання громадянина починається з молодшого шкільного віку і є важливим етапом у формуванні особистості і вчитель відіграє ключову роль у цьому процесі, створюючи сприятливі умови для розвитку громадянських якостей у дітей.

Загальновідомо, що моральне та національно-патріотичне виховання учнів певною мірою залежить від «моральності педагога, який, передусім, сам повинен бути високоморальною людиною: гуманною, вихованою, емоційно чутливою, тактовною» [2, с. 158].

Національно-патріотичне виховання молодших школярів – це цілеспрямований та систематичний процес формування у дітей молодшого шкільного віку почуття любові до Батьківщини, гордості за свій народ, усвідомлення своєї приналежності до української нації, готовності до захисту рідної землі та розвитку своєї держави. Національно-патріотичне виховання передбачає комплексний підхід та охоплює різні аспекти розвитку особистості.

Складниками процесу національно-патріотичне виховання молодших школярів є:

1) формування національної ідентичності:

– усвідомлення себе частиною українського народу (діти вчаться розуміти, що вони – українці, мають свою історію, культуру, мову);

– вивчення історії України (ознайомлення з ключовими подіями, героями, видатними особистостями, які творили історію України);

– пізнання культурної спадщини (вивчення народних традицій, звичаїв, обрядів, фольклору, мистецтва, музики, літератури);

– вивчення української мови (розвиток мовлення, збагачення словникового запасу, формування поваги до рідної мови);

2) виховання патріотичних почуттів:

– любов до рідного краю (формування почуття прив'язаності до місця, де народився та живеш, до своєї малої батьківщини);

– гордість за свою країну (виховання почуття гордості за досягнення України в різних сферах – науці, культурі, спорті тощо);

– повага до державних символів (ознайомлення з державним прапором, гербом та гімном України, формування поважного ставлення до них);

– шанобливе ставлення до захисників України (виховання поваги до ветеранів війни, воїнів Збройних Сил України, інших захисників Батьківщини).

3) формування громадянської свідомості:

– знання своїх прав та обов'язків (ознайомлення з основними правами та обов'язками громадян України);

– повага до закону (виховання поваги до Конституції України та інших законів);

– толерантність та повага до інших (формування толерантного ставлення до людей інших національностей, рас, релігій);

– готовність до співпраці та взаємодопомоги (виховання навичок спілкування, співпраці, вирішення конфліктів мирним шляхом);

4) формування моральних якостей:

– чесність, справедливість, відповідальність (виховання цих якостей як важливих складових громадянської позиції);

– милосердя, співчуття, доброта (формування гуманного ставлення до людей, бажання допомагати тим, хто цього потребує);

– працьовитість, наполегливість, дисциплінованість (виховання цих якостей як необхідних для успішної діяльності на благо суспільства).

Формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів є

важливою педагогічною проблемою, оскільки саме в цьому віці закладаються основи світогляду, громадянської позиції та любові до Батьківщини.

Національно-патріотичне виховання – це комплексна та системна діяльність, спрямована на формування в особистості патріотичної свідомості, усвідомлення своєї приналежності до України, її історії, культури та традицій, почуття любові до Батьківщини, емоційне переживання зв'язку з рідною землею, гордість за досягнення свого народу, почуття готовності до захисту України, усвідомлення відповідальності за долю країни, бажання та готовність її захищати, формування активної громадянської позиції, готовність брати участь у житті суспільства, готовність до праці на благо країни.

Проблема формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів полягає у недостатній сформованості уявлень про Україну, адже діти можуть мати фрагментарні знання про історію, культуру та символіку своєї країни; у впливі інформаційного простору: інформація, яку отримують діти з різних джерел, може бути суперечливою та не завжди сприяти формуванню патріотичних почуттів, у зниженні інтересу до історії та культури: сучасні діти часто віддають перевагу розвагам та віртуальному спілкуванню, що може призвести до втрати інтересу до історичного минулого та культурної спадщини, в недостатній методичній забезпеченості: не завжди вистачає сучасних та ефективних методик та матеріалів для проведення патріотичного виховання.

В умовах сучасних українських реалій особливого значення набуває проблема громадянського виховання підростаючого покоління. «Це зумовлено соціальним замовленням на виховання молодого покоління громадян, які відповідально ставляться до своїх обов'язків, знають права та вміють відстоювати їх, глибоко усвідомлюють і поважають демократичні цінності, спроможні до інновацій, керування власною життєдіяльністю і справами суспільства» [56, с. 29].

На думку Г. Ващенко, «справжнє громадянське виховання у процесі навчання починається там, де думка надихає, пробуджує й звертає увагу на громадянське виховання, зазначаючи, що зі свого боку школа мусить більше уваги звертати на громадське виховання молоді. Не досить озброїти учнів знаннями, не

досить патріотичного виховання. Крім слова, потрібне, ще й діло. Учні мають привчатися ретельно виховувати свої громадські обов'язки й відповідати за них перед шкільною громадою і педагогами. Життя учнів у школі має бути найповнішим, задовольняючи, по змозі, всі здорові потреби їх, при чому учні мають бути не лише споживачами, а й продуцентами» [5, с. 174].

З огляду на опрацьовані матеріали, можна навести визначення понять «патріот», «патріотизм» (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Визначення понять «патріот», «патріотизм»

Джерело	Тлумачення поняття
Тлумачний словник української мови [68, с. 223].	Патріот – той, «хто любить свою Батьківщину, відданий своєму народові».
Універсальний словник-енциклопедія [71].	Патріотизм – позиція, що поєднує відданість і любов до батьківщини, солідарність із власним народом та повагу до інших народів і пошану до їхніх суверенних прав.
Т. Пироженко [44, с. 134–136].	Патріотизм – це «усвідомлення своїх обов'язків у відношенні до батьківщини та їх дотримання індивідами утворюють доброчинність патріотизму, яка здавна мала і релігійне значення. Батьківщина не була лише географічним і етнографічним терміном, вона була місцем проживання особливого бога, який сам, мабуть, був більш чи менш віддаленою трансформацією померлого родоначальника».
Державна національна програма «Освіта» [15, с. 5]	Патріотизм – це «любов до свого народу, до України, зазначається, що «важливою якістю українського патріотизму повинна бути турбота про благо народу, сприяння становленню і утвердженню України як правової демократичної соціальної держави, готовності відстояти незалежність Батьківщини».
І. Бех [3].	Патріотизм – найвища й найсильніша духовна сила, що зумовлює активну життєву позицію людини. Це, по суті, – фундаментальна особистісна цінність.

Продовження таблиці 1.2

Л. Ярошевська [86, с. 562].	«Розвиток патріотизму – це виховання любові та поваги до своєї сім'ї, міста, держави. Тому завдання сучасного освітнього закладу – надання студентам соціального досвіду, успадкування ними духовних надбань українського народу, досягнення високого рівня інтелектуального розвитку, формування особистісних рис громадянина-патріота, розвиток індивідуальних здібностей і таланту».
О. Вишневський [8, с. 12].	Патріотизм – це готовність до захисту Батьківщини, любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій, самопожертву у боротьбі за свободу нації найголовнішими цінностями національного виховання, одним із аспектів якого є патріотичне виховання, що випливає з інтересів нації та держави.. Інтернет та веб-технології для забезпечення доступу до інформації, можливості спілкування та співпраці в онлайн-режимі.

Як зауважує М. Боришевський, «національна самосвідомість людини є усвідомленням, оцінкою людини себе як носія національних цінностей, що склались у процесі історичного розвитку спільноти, її самореалізації як суб'єкта соціальної дійсності, що прагне ствердити себе, зайняти належне місце серед інших національних спільнот і зробити гідний внесок у розвиток цивілізації, людства» [4, с. 6].

З одного боку, національна свідомість є важливим компонентом патріотизму, але з іншого – патріотизм може проявлятися і на інших рівнях, не обов'язково пов'язаних з глибоким усвідомленням національної ідентичності.

Національна свідомість – це усвідомлення людиною своєї приналежності до певної нації, відчуття єдності з її історією, культурою, мовою, традиціями та цінностями.

Складниками національної свідомості є:

– національна ідентифікація, ототожнення себе з певною нацією, визнання її

як своєї;

– національні почуття – такі, як любов до Батьківщини, гордість за свій народ, переживання за його долю;

– національні цінності, визнання та дотримання цінностей, які вважаються важливими для певної нації;

– національна пам’ять: знання та шанування історії свого народу, його героїв та визначних подій.

Національна свідомість тісно пов’язана з патріотизмом, лскільки вона є важливим підґрунтям для формування патріотизму. Людина, яка усвідомлює свою національну приналежність, відчуває зв’язок зі своїм народом та його історією, більш схильна до прояву патріотичних почуттів. Вона готова захищати свою Батьківщину, працювати на її благо та дбати про її майбутнє.

Патріотизм може проявлятися і на інших рівнях, не обов’язково пов’язаних з глибоким усвідомленням національної ідентичності. Наприклад, громадянський патріотизм базується на любові до своєї країни як до політичної спільноти, на повазі до її законів та інститутів. Людина може відчувати себе патріотом своєї країни, незалежно від своєї національної приналежності або рівня національної свідомості. Локальний патріотизм проявляється у любові до свого міста, села, регіону, до своєї малої батьківщини. Людина може пишатися своїм містом, дбати про його розвиток та відчувати себе його патріотом, навіть якщо вона не має глибокого усвідомлення національної ідентичності.

Національна свідомість є важливим фактором формування патріотизму, але не є єдиним. Людина може бути патріотом своєї країни, навіть якщо вона не має глибокого усвідомлення національної ідентичності, тому важливо розрізняти різні види патріотизму та враховувати контекст, в якому він проявляється.

Варто також зазначити, що національна свідомість не повинна перетворюватися на націоналізм або шовінізм, які характеризуються ненавистю до інших націй та прагненням до національної винятковості. Справжній патріотизм базується на любові до своєї Батьківщини та повазі до інших народів.

Можна стверджувати, що національно свідомі люди, як правило, є більш

свідомими та активними патріотами, але це не означає, що лише вони можуть бути патріотами. Патріотизм може проявлятися в різних формах та на різних рівнях, залежно від індивідуальних переконань та цінностей людини.

Процес виховання патріотизму молодшого школяра охоплює такі складники (рис. 1.1).

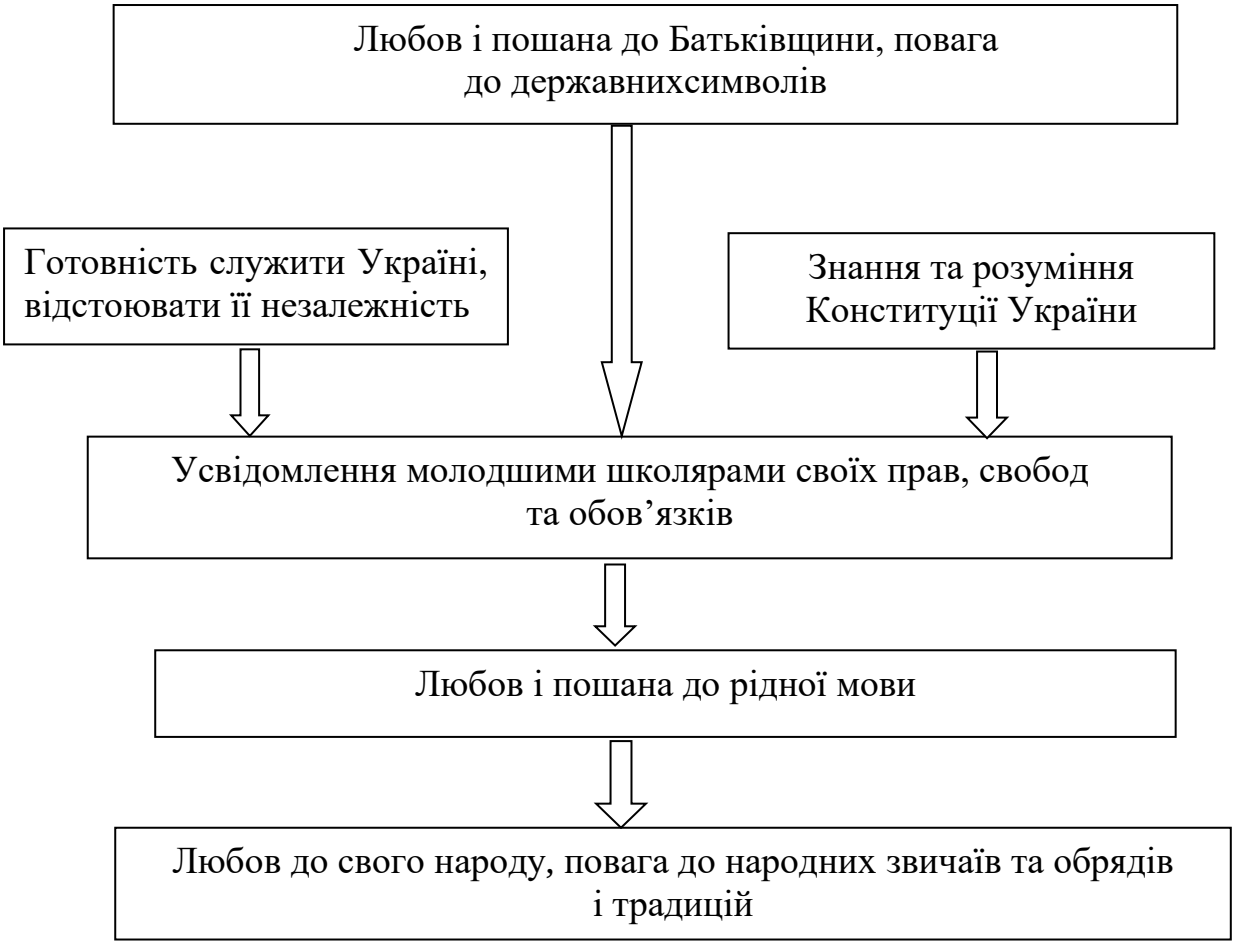

Рисунок 1.1. Складники процесу виховання патріотизму молодшого школяра

Поняття «любов до Батьківщини» є багатогранним та глибоким, воно охоплює широкий спектр почуттів, цінностей та переконань, пов'язаних з усвідомленням своєї приналежності до певної країни, народу та культури. Це не просто емоція, а й активна позиція, що проявляється у діях та вчинках.

Розглянемо основні аспекти поняття «любов до Батьківщини»:

1) емоційний аспект:

– почуття прихильності, адже любов до Батьківщини починається з любові

до рідної землі, місця, де людина народилася та виросла, до її природи, краєвидів, міст та сіл, це – почуття прив'язаності до рідного дому, родини, близьких людей;

– почуття гордості (гордість за історію свого народу, його культуру, досягнення у різних сферах – науці, мистецтві, спорті тощо, це також гордість за державні символи – прапор, герб та гімн);

– почуття співпереживання (переживання за долю своєї країни, її проблеми та виклики, бажання допомогти у їх вирішенні);

2) ціннісний аспект:

– національна ідентичність (усвідомлення своєї приналежності до певної нації, відчуття єдності з її історією, культурою, мовою та традиціями);

– патріотизм (готовність захищати свою Батьківщину, її незалежність та територіальну цілісність, працювати на її благо та дбати про її майбутнє);

– громадянська відповідальність (усвідомлення своїх прав та обов'язків як громадянина, дотримання законів та правопорядку, активна участь у житті суспільства);

3) поведінковий аспект:

– діяльність на благо країни (участь у соціальних, культурних, економічних та політичних процесах, спрямованих на розвиток та процвітання Батьківщини);

– захист національних інтересів (готовність захищати свою країну від зовнішньої агресії та внутрішніх загроз);

– збереження культурної спадщини (шанування та збереження історичних пам'яток, традицій, звичаїв, мови та культури свого народу);

4) духовний аспект:

– любов до рідної мови (мова є важливим елементом національної ідентичності та культурної спадщини, до того ж любов до рідної мови сприяє зміцненню зв'язку з Батьківщиною);

– повага до традицій та звичаїв (традиції та звичаї є відображенням історичного досвіду народу та його цінностей, а їх шанування сприяє збереженню національної ідентичності);

– віра в майбутнє країни, в те, що Батьківщина має велике майбутнє, та

готовність працювати для його досягнення.

Любов до Батьківщини починається з малого: з любові до своєї родини, рідного дому, вулиці, міста чи села. Вона формується поступово, через пізнання історії та культури свого народу, через спілкування з близькими людьми, через участь у житті громади. Важливу роль у формуванні любові до Батьківщини відіграють сім'я, школа, культурні установи та громадські організації.

Любов до Батьківщини є важливим чинником консолідації суспільства, зміцнення національної єдності та розвитку держави. Вона сприяє формуванню громадянської свідомості, патріотизму та готовності працювати на благо країни.

Важливо розрізняти любов до Батьківщини та поняття «націоналізм». Любов до Батьківщини – це позитивне почуття, що базується на повазі до свого народу та інших народів. Націоналізм – це ідеологія, що пропагує винятковість своєї нації та ненависть до інших.

Любов до Батьківщини – це складне та багатогранне поняття, що охоплює широкий спектр почуттів, цінностей та переконань, вона є важливим чинником формування особистості, розвитку суспільства та зміцнення держави.

Патріотизм, любов до Батьківщини – це справді високе громадянське почуття, що є фундаментом існування нації та держави, воно є складним комплексом емоцій, цінностей, переконань та дій, що відображають глибокий зв'язок людини зі своєю країною, її історією, культурою та народом. Це – високе громадянське почуття, що є важливим чинником консолідації суспільства, зміцнення національної єдності та розвитку держави, що є важливим елементом виховання підростаючого покоління та формування свідомих громадян.

Громадянство України визначається юридичним зв'язком між особою та державою, а не етнічним походженням, це означає, що громадянином України може бути людина будь-якої національності, раси, віросповідання чи походження, якщо вона відповідає вимогам законодавства України щодо набуття громадянства. Конституція України та Закон України «Про громадянство України» гарантують рівність прав та свобод усіх громадян, незалежно від їхньої національної приналежності. Громадянство України базується на принципах територіальності та

юридичного зв’язку з державою, а не на етнічному походженні, це означає, що громадянином України може бути людина будь-якої національності, яка відповідає вимогам законодавства. Такий принцип сприяє зміцненню єдності та злагоди в українському суспільстві та відповідає принципам демократичної та правової держави. Конституція України гарантує рівні права та свободи всім громадянам, незалежно від їхньої національної приналежності.

Правовою основою для громадянського та національно-патріотичного виховання в Україні є:

– Конституція України [30];

– Концепція громадянського виховання [31];

– Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України [32];

– Закон України «Про Освіту» [55];

– Національна доктрина розвитку освіти [34] тощо.

Ці та інші документи становлять ядро нормативно-правового поля громадянського виховання в закладах загальної середньої освіти, зокрема в початковій школі.

Як зазначав В. Сухомлинський, «сила і ефективність громадянського виховання визначається тим, наскільки глибоко ідея Батьківщини проникає в духовний світ особистості періоду її становлення як громадянина, наскільки глибоко вона бачить себе очима патріота» [там само, с. 31].

На думку сучасних учених, громадянське виховання передбачає формування в молодших школярів громадянської компетентності як інтегративної риси, що дає змогу учневі «усвідомлено, відповідально й ефективно користуватися громадянськими правами і свободами, виконувати обов’язки громадянина, займати активну громадянську позицію, поділяти цінності демократичного суспільства, бути патріотом своєї Батьківщини, шанобливо ставитися до народів і культур інших країн» [73, с. 11].

Отже, український патріотизм – це складне та багатогранне явище, що ґрунтується на глибокій любові до України, її народу, культури, історії та

готовності захищати її незалежність, суверенітет і територіальну цілісність. Він має історичні корені, формувався протягом століть боротьби за волю та незалежність і набув особливого значення в умовах російської агресії.

1.2. Методичні засади формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів

Національно-патріотичні цінності – це система переконань, ідеалів, почуттів та норм поведінки, що відображають любов до Батьківщини, свого народу, готовність до захисту національних інтересів та сприяння розвитку держави. Це – фундамент, на якому будується національна свідомість та громадянська позиція особистості.

У задекларованому в Державному стандарті початкової загальної освіти, «основним завданням початкового навчання є оволодіння учнями ключовими компетентностями, до яких відносять: уміння вчитися, соціальну, громадянську, загальнокультурну, інформаційно-комунікативну, здоров'язбережувальну. Ключові компетентності є наскрізними інтегрованими утвореннями, які формуються засобами всіх предметів, у взаємозв'язку урочної й позаурочної роботи, у взаємодії з соціумом» [54].

Складниками національно-патріотичних цінностей є:

– усвідомлення себе частиною українського народу, відчуття зв'язку з рідною землею, її історією та культурою;

– почуття гордості за історичні перемоги, культурні надбання, наукові відкриття та інші досягнення України;

– готовність захищати територіальну цілісність та незалежність України, її суверенітет та національні інтереси;

– повага до національної культури та традицій;

– визнання та повага до української мови як державної, її вивчення та використання;

– збереження історичної пам’яті про героїчне минуле українського народу, вшанування пам’яті героїв, які боролися за незалежність України;

– вивчення та збереження народних звичаїв, обрядів, пісень, танців та інших елементів національної культури;

– усвідомлення своїх прав та обов’язків як громадянина України, громадянської відповідальності, дотримання законів та правопорядку;

– знання прав та обов’язків громадянина України;

– активна громадянська позиція, готовність брати участь у житті суспільства, сприяти розвитку громади та держави;

– соціальна відповідальність, усвідомлення своєї відповідальності за майбутнє країни, готовність працювати на її благо;

– дотримання моральних цінностей;

– дотримання принципів чесності, справедливості та порядності у своїх діях та вчинках;

– усвідомлення своєї відповідальності за свої дії та вчинки, дотримання дисципліни та порядку;

– повага до людей інших національностей, рас та релігій, толерантне ставлення до їхніх культур та традицій;

– патріотичні почуття (любов до рідного краю, його природи та людей);

– готовність служити своїй країні, захищати її інтереси та працювати на її благо;

– почуття гордості за свою національну приналежність, повага до себе як до представника українського народу.

Національно-патріотичні цінності сприяють формуванню у громадян почуття приналежності до українського народу, усвідомлення своєї національної ідентичності. Спільні цінності об’єднують людей, сприяють зміцненню національної єдності та злагоди в суспільстві. Виховання патріотизму: Національно-патріотичні цінності є основою для виховання патріотизму, готовності захищати Батьківщину та працювати на її благо. Національно-патріотичні цінності сприяють розвитку громадянської свідомості та активної

громадянської позиції, окрім того вони є важливим чинником розвитку особистості та суспільства в цілому, сприяють формуванню свідомих громадян, готових працювати на благо України та захищати її інтереси.

На думку В. Сухомлинського, «виховання громадянськості – це формування активної громадянської позиції особистості, її самовизначення. Все це вимагає наявності специфічних морально-психологічних якостей: громадянська мужність, активність, чесність, порядність, толерантність, негативне ставлення до фальші, цинізму, лицемірства. Необхідно піклуватися про громадянську лінію усього процесу виховання» [67, с. 554].

Коли говорять громадянську компетентність, то передбачають володіння такими ознаками:

– готовність виконувати громадянський обов’язок;

– використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству України, задовольняють власні інтереси особи та захищають права людини й громадянина;

– орієнтуватися у проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні;

– володіти технологіями захисту власних інтересів, прав і свобод своїх та інших громадян;

– робити свідомий вибір, враховуючи інтереси й потреби громадян, представників певної спільноти, суспільства та держави [28, с. 89].

Успішність процесу патріотичного та громадянського виховання молодших школярів безпосередньо залежить від вибору форм організації навчання. Ефективність виховання значною мірою визначається тим, наскільки вдало підібрані форми та методи роботи, що відповідають віковим особливостям дітей, їхнім інтересам та потребам.

Наведемо низку методів та форм реалізації національно-патріотичного виховання, зокрема:

1) уроки з різних предметів (інтеграція патріотичного змісту в навчальні програми з історії, літератури, географії, природознавства тощо);

2) виховні заходи (проведення тематичних свят, конкурсів, вікторин, екскурсій до музеїв, пам’ятних місць);

3) ігрова діяльність (використання ігор патріотичного спрямування для засвоєння знань та формування емоційного ставлення);

4) проєктна діяльність (залучення дітей до реалізації соціально значущих проектів, спрямованих на покращення життя громади);

5) співпраця з батьками та громадськістю (залучення батьків до виховного процесу, організація спільних заходів з ветеранами, волонтерами, представниками місцевої влади).

Національно-патріотичне виховання молодших школярів є важливим завданням сучасної школи, воно сприяє формуванню свідомих громадян, патріотів своєї країни, готових до захисту її інтересів та розвитку.

Методичні засади – це фундаментальні положення, принципи та правила, що визначають підхід до організації та здійснення певної діяльності, зокрема навчальної, виховної чи наукової, вони є теоретичною основою для розробки конкретних методів, прийомів та форм роботи, методичні засади – це керівництво до дії, що пояснює, як найкраще досягти поставленої мети.

Характерними рисами методичних засад є: науковість (ґрунтуються на досягненнях відповідної науки (педагогіки, психології, методики викладання конкретного предмета тощо); системність (утворюють цілісну систему взаємопов’язаних принципів та правил); загальність (застосовуються до широкого кола ситуацій та завдань); нормативність (визначають обов’язкові вимоги до організації діяльності); практична спрямованість (слугують основою для розробки конкретних методик, технологій та прийомів).

Методичні засади формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів будуються на комплексному підході, що враховує вікові особливості дітей, їхні психологічні та емоційні потреби. Важливо використовувати різноманітні методи та форми роботи, щоб забезпечити ефективне засвоєння цінностей та формування стійкої громадянської позиції.

Формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів

ґрунтуються на таких основних принципах:

– принцип історизму (вивчення історії України, її героїчного минулого, боротьби за незалежність, культурних досягнень, з поданням історичних фактів доступно та цікаво для дітей, використовуючи ілюстрації, розповіді, легенди, історичні ігри);

– принцип культуровідповідності (врахування національних традицій, звичаїв, обрядів, фольклору, мистецтва, надзвичайно важливо залучати дітей до вивчення народних пісень, танців, ігор, ремесел, щоб вони відчули зв'язок зі своїм народом та його культурою);

– принцип природовідповідності (виховання любові до рідної природи, її краси та багатства, важливо організовувати екскурсії на природу, спостереження за рослинами та тваринами, екологічні акції, щоб діти усвідомили свою відповідальність за збереження довкілля);

– принцип гуманізації (повага до особистості дитини, її прав та гідності, створення атмосфери довіри та взаєморозуміння, важливо підтримувати позитивну самооцінку дітей, розвивати їхню самостійність та ініціативність);

– принцип демократизації (залучення дітей до активної участі у житті класу та школи, розвиток їхньої громадянської свідомості та відповідальності, важливо створювати умови для розвитку дитячого самоврядування, організації спільних проектів та заходів);

– принцип інтеграції (поєднання національно-патріотичного виховання з навчальним процесом, використання міжпредметних зв’язків, надзвичайно важливо інтегрувати патріотичний зміст у уроки історії, літератури, географії, природознавства та інших предметів);

– принцип емоційної насиченості (створення емоційно позитивного фону для засвоєння цінностей, використання емоційно забарвлених матеріалів, створення ситуацій успіху, важливо використовувати музику, вірші, картини, фільми, які викликають у дітей сильні емоції та сприяють запам'ятовуванню інформації).

Методи та форми роботи для формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів:

1) словесні методи: бесіди, розповіді, пояснення, читання художньої літератури, обговорення історичних подій та явищ;

2) наочні методи: демонстрація ілюстрацій, фотографій, відеоматеріалів, відвідування музеїв, виставок, історичних місць;

3) практичні методи: ігри, вправи, конкурси, вікторини, проєкти, екскурсії, походи, волонтерська діяльність.

На уроках української мови це може бути вивчення народної творчості, привяченої національно-патріотичним цінностям; на уроках музики – слухання та виконання українських народних пісень, вивчення творчості українських композиторів. Під час виховних годин – проведення тематичних заходів, присвячених Дню Незалежності України, Дню Конституції, Дню Захисника України та іншим важливим подіям. Також ефективними в цьому контексті є екскурсії до музеїв та історичних місць, відвідування музеїв, пам’ятників, історичних місць дозволяє дітям наочно познайомитися з історією та культурою своєї країни.

Важливим аспектом у процесі формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів є співпраця з батьками молодштх школярів, адже родина відіграє ключову роль у розвитку та вихованні особистості дитини. Потрібно залучати батьків до участі у виховних заходах, проводити батьківські збори та консультації, надавати їм інформацію про методи та форми національно-патріотичного виховання.

Ефективне формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів потребує комплексного підходу, використання різноманітних методів та форм роботи, врахування вікових особливостей дітей та співпраці з батьками. Важливо створити умови для розвитку у дітей почуття любові до Батьківщини, гордості за свій народ, готовності захищати свою країну та працювати на її благо.

Використання інтерактивних методів навчання (ігри, вікторини, екскурсії, проєкти) дають змогу дітям активно засвоювати знання про Україну, а залучення до виховної роботи сім’ї та громади (спільні заходи, проєкти, відвідування музеїв та історичних місць), використання дитячої літератури та мистецтва (книги,

фільми, музика) сприяють формуванню позитивного образу України та активної громадянської позиції.

Дуже важливим у цьому контексті є створення патріотичного середовища в школі (оформлення класів, проведення тематичних заходів, створення музеїв та куточків бойової слави тощо).

Відіграє важливу роль і громадянська позиція та професіоналізм, компетентність учителя початкових класів, який формує у молодших школярів національно-патріотичні цінності, а також підвищення кваліфікації педагогів, їхнє навчання та обмін досвідом з питань патріотичного виховання.

Важливість формування національно-патріотичних цінностей у молодшому шкільному віці важко переоцінити. Цей період є сенситивним для розвитку особистості, коли формуються базові уявлення про світ, моральні принципи та громадянська позиція, бо, як уже зазначалося, саме в цей час діти найбільш сприйнятливі до виховного впливу, тому закладені тоді цінності залишаються з ними на все життя.

У Концепції громадянської освіти в школах України (розробленою групою українських педагогів у межах проєкту «Освіта для демократії в Україні», 2001) її складниками визначено:

– громадянські знання, на основі яких формуються уявлення про форми і способи функціонування особистості в політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному полі демократичної держави;

– громадянські чесноти – норми, установки, цінності та якості, притаманні громадянинові демократичного суспільства;

– громадянські вміння та досвід участі в соціально-політичному житті суспільства і практичного застосування знань [13, с. 10].

Правильно підібрані форми навчання стимулюють пізнавальну активність дітей, викликають інтерес до теми, сприяють кращому засвоєнню знань та формуванню цінностей. Форми організації навчання можуть створювати емоційно насичене середовище, що сприяє глибшому переживанню патріотичних почуттів та формуванню стійкої громадянської позиції. Деякі форми навчання дозволяють

дітям застосовувати отримані знання на практиці, розвивати соціальні навички та формувати активну громадянську позицію. Різні форми навчання враховують вікові особливості дітей, їхні психологічні та емоційні потреби, що забезпечує ефективність виховного процесу.

Основні форми організації навчання для патріотичного та громадянського виховання молодших школярів:

1) Урок, що залишається основною формою організації навчання, для патріотичного та громадянського виховання важливо використовувати інтерактивні методи навчання, створювати проблемні ситуації, організовувати дискусії та обговорення;

2) виховні години та бесіди – спеціально організовані заходи, спрямовані на формування патріотичних та громадянських цінностей, тематика виховних годин може бути різноманітною: від історії України та її героїв до прав та обов'язків громадянина;

3) екскурсії та відвідування музеїв, історичних місць, пам'ятників, місць бойової слави дає змогу дітям наочно познайомитися з історією та культурою своєї країни, відчути зв'язок з минулим.

4) відзначення державних свят, пам'ятних дат, вшанування пам'яті героїв сприяє формуванню патріотичних почуттів та національної свідомості;

5) конкурси, вікторини, ігри, оскільки ігрові форми навчання є особливо ефективними для молодших школярів, ігри патріотичного спрямування, вікторини на знання історії та культури України сприяють засвоєнню знань та формуванню позитивного емоційного ставлення до Батьківщини;

6) проєктна діяльність, залучення дітей до реалізації соціально значущих проектів, спрямованих на покращення життя громади, сприяє розвитку їхньої громадянської активності та відповідальності;

7) робота з літературою та мистецтвом, читання художньої літератури, перегляд фільмів, прослуховування музики, відвідування театрів та виставок сприяють формуванню естетичних та моральних цінностей, розвитку патріотичних почуттів.

Критерії вибору форм організації навчання:

– вікові особливості дітей (форми навчання повинні відповідати віковим особливостям дітей, їхнім пізнавальним можливостям та інтересам);

– мета та завдання виховання (форми навчання повинні бути спрямовані на досягнення конкретних цілей та завдань патріотичного та громадянського виховання);

– наявні ресурси – матеріально-технічну базу, кваліфікація педагогів, можливості співпраці з громадськими організаціями та культурними установами.

Вибір форм організації навчання є важливим фактором успіху патріотичного та громадянського виховання молодших школярів, тому важливо використовувати різноманітні форми, що відповідають віковим особливостям дітей, їхнім інтересам та потребам, а також сприяють активізації пізнавальної діяльності, емоційному впливу та практичному застосуванню знань.

Особливостями формування національно-патріотичних цінностей в сучасних умовах є:

– використання сучасних технологій, активне використання інформаційно-комунікаційних технологій, інтернет-ресурсів, мультимедійних презентацій, інтерактивних ігор для підвищення інтересу дітей до вивчення історії та культури України;

– фокус на сучасних героях, розповіді про сучасних героїв України – воїнів, волонтерів, медиків, рятувальників, які борються за незалежність та територіальну цілісність країни, допомагають постраждалим від війни;

– залучення ветеранів та учасників бойових дій, організація зустрічей з ветеранами, учасниками бойових дій, волонтерами для передачі їхнього досвіду та формування у дітей почуття поваги до захисників України;

– робота з медіапростором, аналіз медіатекстів, формування критичного мислення щодо інформації, що поширюється в ЗМІ та соціальних мережах;

– співпраця з громадськими організаціями та волонтерськими рухами, залучення дітей до участі у волонтерських проєктах, благодійних акціях, спрямованих на підтримку Збройних Сил України та постраждалих від війни.

Отже, методика формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів у сучасних умовах потребує особливої уваги та адаптації до реалій сьогодення, зокрема врахування інформаційної війни та викликів, пов’язаних з російською агресією. Формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів у сучасних умовах має бути комплексною, системною та адаптованою до реалій сьогодення. Важливо використовувати різноманітні методи та форми роботи, враховувати вікові особливості дітей, їхні інтереси та потреби, а також протидіяти інформаційній агресії та формувати критичне мислення, завдяки таким заходам можгна буде досягти ефективних результатів у вихованні справжніх патріотів України.

1.3. Педагогічний інструментарій національно-патріотичного та громадянського виховання молодших школярів

Педагогічний інструментарій – це сукупність засобів, методів, прийомів, технік, технологій та матеріалів, які використовує педагог у своїй професійній діяльності для досягнення поставлених освітніх та виховних цілей. Це своєрідний «набір інструментів», що дозволяє вчителю ефективно організовувати навчально-виховний процес, впливати на розвиток особистості учня та досягати бажаних результатів.

Педагогічний інструментарій можна розглядати в широкому та вузькому сенсі. У широкому сенсі це – вся сукупність засобів педагогічного впливу, включаючи особистість педагога, його знання, вміння, досвід, моральні якості, комунікативні здібності, слово педагога, його мову, стиль спілкування, вміння донести інформацію. Сюди відносять і методи та прийоми навчання та виховання: способи організації навчально-виховного процесу, педагогічні технології, системи методів та прийомів, спрямовані на досягнення конкретних педагогічних цілей, а також навчальні матеріали: підручники, посібники, дидактичні матеріали, технічні засоби навчання. Надхвичайно важливим чинником є освітнє середовище: умови

навчання та виховання, атмосфера в класі та школі.

У вузькому сенсі це – конкретні методи, прийоми та техніки, які використовує педагог на уроці або під час виховного заходу.

Розглянемо основні складові педагогічного інструментарію:

1) методи навчання – способи організації пізнавальної діяльності учнів, спрямовані на засвоєння знань, формування вмінь та навичок (наприклад, пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемний, дослідницький);

2) прийоми навчання – конкретні дії педагога, спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності учнів, створення проблемних ситуацій, стимулювання інтересу до навчання (наприклад, постановка проблемного питання, використання наочності, створення ігрової ситуації);

3) засоби навчання – матеріальні об’єкти, які використовуються в навчальному процесі для полегшення засвоєння знань, формування вмінь та навичок (наприклад, підручники, посібники, карти, схеми, таблиці, технічні засоби навчання, комп’ютерні програми);

4) форми організації навчальної діяльності – способи організації навчального процесу, що визначають характер взаємодії між педагогом та учнями (наприклад, урок, лекція, семінар, практичне заняття, екскурсія, позакласний захід);

5) педагогічні технології – системи методів та прийомів, спрямовані на досягнення конкретних педагогічних цілей (наприклад, технологія проблемного навчання, технологія розвитку критичного мислення, інтерактивні технології).

Педагогічний інструментарій у будь-якому дослідження певного процесу в контексті освітньоньої системи, відіграє ключове значення, це пояснюється реалізацією таких заходів:

– забезпечення ефективності навчально-виховного процесу, правильно підібраний інструментарій дозволяє педагогу досягати кращих результатів у навчанні та вихованні учнів;

– індивідуалізація навчання, використання різноманітних методів та прийомів дозволяє враховувати індивідуальні особливості учнів, їхні здібності та потреби;

– активізація пізнавальної діяльності, використання інтерактивних методів та прийомів сприяє розвитку пізнавальної активності учнів, їхнього інтересу до навчання;

– розвиток творчих здібностей, використання творчих завдань, проектної діяльності сприяє розвитку творчих здібностей учнів, їхньої уяви та фантазії;

– формування ключових компетентностей, використання сучасних педагогічних технологій сприяє формуванню ключових компетентностей учнів, необхідних для успішної соціалізації та професійної діяльності.

Приклади педагогічного інструментарію в контексті формування національно-патріотичних цінностей

1. Використання історичних документів, фотографій, відеоматеріалів для вивчення історії України.

2. Організація екскурсій до музеїв, пам'ятних місць, місць бойової слави.

3. Проведення тематичних виховних заходів, присвячених державним святам та пам’ятним датам.

4. Використання художньої літератури, музики, мистецтва для формування патріотичних почуттів.

5. Організація зустрічей з ветеранами, учасниками бойових дій, волонтерами.

6. Залучення учнів до участі у волонтерських проектах, благодійних акціях.

Отже, педагогічний інструментарій – це важливий компонент професійної діяльності педагога, що забезпечує ефективність навчально-виховного процесу та сприяє розвитку особистості учня.

Патріотичне й національне виховання молодших школярів починається з постановки мети, вибору підходів, принципів, методів та форм організації навчання, а також від тих завдань, що передбачені Державним стандартом початкової загальної освіти, зокрема вимогами до формування громадянської компетентності в молодших школярів.

Оцінити рівень сформованості національно-патріотичних цінностей в особистості можна за допомогою компонетів та їхніх критеріїв, що дають змогу визначити ефективність виховного процесу та скоригувати його за потреби.

Окреслимо компоненти та критерії національно-патріотичних цінностей молодшого школяра (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Компоненти та критерії національно-патріотичних цінностей молодшого школяра

Компоненти	Критерії
Особистісний	1) любов до Батьківщини, свого народу, рідної мови; 2) готовність брати на себе відповідальність; 3) почуття власної гідності; 4) активна громадянська позиція.
Аксіологічний	1) визнання та дотримання законів; 2) повага до державних символів і традицій; 3) повага до прав людини, свободи, рівності; 4) толерантність до інших людей, народів, культур.
Когнітивний	1) найпростіші знання основних принципів громадянського суспільства; 2) знання про національну культуру; 3) знання про історичні відомості України, рідного краю; 4) знання про народні традиції, звичаї, українську мову.
Комунікативний	1) вміння вільно комунікувати з ровесниками; 2) здатність брати участь у дискусії, аргументувати свою думку; 3) здатність критично і творчо мислити; 4) здатність поважати погляди співрозмовників.
Діяльнісний	1) ініціативність й активнфсть у патріотичних заходах; 2) відповідність діяльності патріотичним цінностям; 3) емоційно-ціннісне ставлення до діяльності; 4) громадянська відповідальність учнів.

Продовження таблиці 1.3

Рефлексивний	1) осмислення учнями своїх вчинків, дій, поведінки; 2) самоаналіз, самооцінка своїх думок, дій, поведінки; 3) розвинуте критичне мислення молодших школярів; 4) усвідомлення відповідальності за власні дії та вчинки, за майбутнє своєї країни.

Від того, наскільки продумано й адекватно організовано освітній процес у початковій школі та в цьому контексті громадянське і національно-патріотичне певною мірою, залежить майбутнє нашої держави.

Оскільки національно-патріотичне виховання є комплексним процесом, критерії охоплюють різні аспекти розвитку особистості.

Розглянемо детальніше ці компоненти та їхні критерії. Критерії особистісного компонента формування національно-патріотичних цінностей відображають зміни, що відбуваються в особистості дитини під впливом виховного процесу. Вони характеризують рівень засвоєння цінностей, формування патріотичних почуттів, розвиток громадянської свідомості та готовність до діяльності на благо Батьківщини. Критерії особистісного компонента можна поділити на кілька груп:

– пізнавальний – відображає рівень знань дитини про історію України, її культуру, традиції, державні символи, героїв, визначні події, знання історії України: Усвідомлення основних історичних етапів розвитку України, знання про важливі історичні події, постаті, символи, знання культурної спадщини: Обізнаність з українськими традиціями, звичаями, обрядами, фольклором, мистецтвом, літературою, знання державних символів: Знання значення Державного Прапора, Державного Герба та Державного Гімну України, розуміння їхньої символіки, обізнаність з правами та обов’язками громадянина України: Розуміння своїх прав та обов’язків, передбачених Конституцією України;

– емоційний (афективний) критерій – відображає емоційне ставлення дитини до Батьківщини, її народу, культури, історії, готовність дотримуватися

патріотичних цінностей, почуття любові до Батьківщини, прояв щирої любові до рідної землі, її природи, культури, людей, гордість за досягнення України в різних сферах, шанування історичної пам’яті, повагу до державних символів: Шанобливе ставлення до Державного Прапора, Державного Герба та Державного Гімну України, патріотичні почуття, відданість Батьківщині, готовність її захищати, повага до української мови, культури, традицій, бажання їх зберігати та розвивати;

– поведінковий (конативний) – відображає готовність дитини до практичної діяльності на благо Батьківщини, прояв громадянської позиції у повсякденному житті, участь у шкільних та позашкільних заходах патріотичного спрямування, прояв громадянської позиції, дотримання правил поведінки в суспільстві, повага до закону, готовність до співпраці та взаємодопомоги, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення, бажання здобувати нові знання, розвивати свої здібності та таланти для служіння Батьківщині, готовність до захисту Батьківщини, усвідомлення необхідності захищати Україну, готовність стати на її захист у разі потреби тощо.

Показники високого рівня сформованості особистісного компонента національно-патріотичних цінностей у молодших школярів: діти знають основні історичні етапи, події, постаті, може аналізувати історичні факти та робити висновки, проявляють щиру любов до рідної землі, цікавляться її історією та культурою, готові брати участь у патріотичних заходах.

Показники середнього рівня: знають основні історичні події та постаті, але не завжди може пояснити їхній зв’язок з сучасністю, висловлюють позитивне ставлення до Батьківщини, але не завжди проявляють активність у патріотичній діяльності.

Показники низького рівня: учні мають фрагментарні знання з історії України, не проявляють виражених патріотичних почуттів.

Ці критерії можуть бути використані для діагностики рівня сформованості національно-патріотичних цінностей у молодших школярів, можуть бути адаптовані до конкретних вікових особливостей дітей та змісту виховного процесу.

Використання цих критеріїв дає змогу педагогам:

– визначати ефективність виховного процесу;

– коригувати методи та форми роботи;

– планувати подальшу роботу з формування національно-патріотичних цінностей.

Важливо пам’ятати, що формування національно-патріотичних цінностей – це тривалий та складний процес, який потребує системного підходу та використання різноманітних методів та форм роботи. Критерії особистісного компонента допомагають зробити цей процес більш ефективним та цілеспрямованим, дозволяючи відстежувати динаміку розвитку особистості дитини у контексті патріотичного виховання.

Критерії ціннісного компонента формування національно-патріотичних цінностей відображають ступінь засвоєння, усвідомлення та прийняття дитиною системи цінностей, що лежать в основі патріотизму. Вони показують, наскільки глибоко цінності інтегровані в особистість, впливають на її переконання, почуття та поведінку.

Ціннісний компонент є серцевиною патріотичного виховання, адже саме цінності визначають мотивацію до діяльності на благо Батьківщини, готовність захищати її та сприяти її розвитку.

Критерії аксіологічного компонента можна згрупувати за такими напрямами:

– усвідомлення цінностей: знання змісту національно-патріотичних цінностей, розуміння сутності таких понять, як Батьківщина, народ, нація, державність, незалежність, суверенітет, територіальна цілісність, героїзм, громадянський обов’язок, відповідальність, розуміння значення цінностей для особистості та суспільства, ролі патріотичних цінностей у формуванні національної ідентичності, зміцненні єдності суспільства, розвитку держави, зв’язок цінностей з історичним та культурним контекстом, розуміння історичних передумов формування цінностей, їхнього відображення в культурі, традиціях, мистецтві тощо;

– емоційне прийняття цінностей: позитивне емоційне ставлення до Батьківщини, прояв щирої любові, гордості, поваги до своєї країни, її народу,

культури, історії, емоційне переживання історичних подій та явищ, здатність емоційно реагувати на історичні події, співпереживати героям минулого та сучасним захисникам України, емоційне сприйняття державних символів: Шанобливе ставлення до Державного Прапора, Державного Герба та Державного Гімну України, розуміння їхньої символіки та значення;

– поведінкова спрямованість на основі цінностей: прояв цінностей у повсякденній поведінці, дотримання моральних норм, повага до інших людей, толерантність, відповідальність, працьовитість, готовність до діяльності на благо Батьківщини, бажання брати участь у патріотичних заходах, волонтерській діяльності, соціально значущих проектах, дотримання громадянських обов'язків: Виконання законів, повага до прав інших громадян, активна участь у житті суспільства, готовність до захисту Батьківщини, усвідомлення необхідності захищати Україну, готовність стати на її захист у разі потреби.

Високий рівень сформованості аксіологічного компоненту національно-патріотичних цінностей виражається такими показниками: дитина вільно оперує поняттями, може пояснити їхній зміст та значення, наводить приклади з історії та сучасності, учень проявляє щиру любов та гордість за свою країну, емоційно реагує на патріотичні події та заходи;

Середній рівень – дитина знає основні поняття, але не завжди може пояснити їхній зміст у повному обсязі, висловлює позитивне ставлення до Батьківщини, але емоції не завжди виражені яскраво;

Низький рівень – дитина має фрагментарні знання про національно-патріотичні цінності, не проявляє виражених емоцій, пов'язаних з національно-патріотичною тематикою.

Ці критерії можуть бути використані для діагностики рівня сформованості ціннісного компонента національно-патріотичних цінностей у молодших школярів. Вони можуть бути адаптовані до конкретних вікових особливостей дітей та змісту виховного процесу, також важливо використовувати комплексну оцінку, враховуючи всі групи критеріїв.

Використання цих критеріїв допомагає вчителям:

– визначати ефективність виховного процесу;

– коригувати методи та форми роботи;

– планувати подальшу роботу з формування національно-патріотичних цінностей.

Важливо пам’ятати, що формування ціннісного компонента – це складний та тривалий процес, який потребує системного підходу та використання різноманітних методів та форм роботи. Він передбачає не лише передачу знань, але й формування емоційного ставлення та готовності до практичної діяльності на основі засвоєних цінностей.

Критерії когнітивного компонента формування національно-патріотичних цінностей відображають рівень знань, уявлень та розумінь дитини про історію, культуру, традиції, державні символи, героїчне минуле та сучасність своєї країни, вони фокусуються на тому, що дитина знає та розуміє про свою Батьківщину. Оскільки ми говоримо про молодших школярів, важливо враховувати їхні вікові особливості, тобто сприйняття інформації має бути наочним, емоційним та доступним, тому критерії мають бути сформульовані відповідно.

Основні групи критеріїв когнітивного компонента:

1) знання про історію України, основні історичні події. Високий рівень: дитина знає хронологічну послідовність ключових подій (наприклад, хрещення Русі, козацька доба, боротьба за незалежність у ХХ столітті, сучасна російсько-українська війна), може назвати видатних історичних діячів. Середній рівень: учень знає окремі історичні факти, але може плутатися в хронології або не розуміти причинно-наслідкових зв’язків. Низький рівень: дитина має фрагментарні та нечіткі уявлення про історію України.

Так само – з питань про героїчне минуле українського народу. Високий рівень: дитина знає імена героїв різних епох, їхні подвиги, може пояснити значення їхньої боротьби для України; середній рівень: знає деяких героїв, але не завжди може розповісти про їхні вчинки та значення; низький рівень: знає лише кілька загальновідомих імен.

Що стосується сучасних подій: високий рівень – дитина орієнтується в

основних подіях сучасної України, розуміє значення боротьби за незалежність та територіальну цілісність (інформація подається з урахуванням віку та уникаючи травматичних подробиць); середній рівень – дитина знає про війну, але має загальне уявлення про її причини та наслідки; низький рівень – дитина мало знає про сучасні події;

2) знання про культуру та традиції України, народні звичаї та обряди: високий рівень – дитина знає багато народних звичаїв та обрядів, може пояснити їхнє значення, бере участь у їх відтворенні; середній рівень – дитина знає деякі звичаї та обряди, але не завжди розуміє їхній символізм; низький рівень – дитина має поверхові знання про народні традиції. Українська мова та література: високий рівень – дитина розуміє значення рідної мови, знає українських письменників, читає та аналізує їхні твори; середній рівень – знає деяких письменників та їхні твори, але не завжди виявляє інтерес до читання; низький рівень – має обмежений словниковий запас, мало читає українську літературу. Народне мистецтво: високий рівень – дитина знає різні види народного мистецтва (вишивка, писанкарство, гончарство тощо), може назвати відомих майстрів; середній рівень – знає деякі види народного мистецтва, але не завжди може розрізнити їхні особливості; низький рівень – має слабке уявлення про народне мистецтво;

3) знання про державні символи України (Державний Прапор, Герб та Гімн): високий рівень – дитина знає, який вигляд мають державні символи, може пояснити їхнє значення та символіку, знає слова гімну; середній рівень – розпізнає державні символи, але не завжди може пояснити їхнє значення; низький рівень – має поверхове уявлення про державні символи;

4) знання про права та обов'язки громадянина України (адаптовані до віку): високий рівень – дитина розуміє, що таке права та обов'язки, може навести приклади прав та обов'язків, які стосуються дітей; середній рівень – дитина має загальне уявлення про права та обов'язки, але не завжди може їх конкретизувати; низький рівень – не розуміє значення понять «права» та «обов'язки».

Критерії повинні бути чіткими, конкретними та вимірюваними, а оцінювання – комплексним, враховуючи всі групи критеріїв. Потрібно використовувати

різноманітні методи діагностики (бесіди, тести, вікторини, спостереження).

Також важливо враховувати індивідуальні особливості кожної дитини та її темп розвитку.

Використання цих критеріїв дозволяє педагогам ефективно відстежувати динаміку розвитку когнітивного компонента національно-патріотичних цінностей у молодших школярів та коригувати навчально-виховний процес.

Критерії комунікативного компонента формування національно-патріотичних цінностей відображають здатність дитини ефективно спілкуватися та взаємодіяти з іншими людьми на основі засвоєних патріотичних цінностей. Вони показують, як дитина використовує мову, невербальні засоби спілкування та соціальні навички для вираження своїх патріотичних почуттів, обміну думками та участі в спільній діяльності.

Оскільки ми говоримо про молодших школярів, важливо враховувати їхні вікові особливості та рівень розвитку комунікативних навичок. Тому критерії повинні бути зрозумілими, доступними та спрямованими на розвиток позитивних форм спілкування.

Основні групи критеріїв комунікативного компонента:

1) здатність до висловлювання власної думки, патріотичних почуттів: високий рівень – дитина вільно та емоційно висловлює свої патріотичні почуття (любов до Батьківщини, гордість за свій народ, повагу до героїв), використовує різноманітні мовні засоби; середній рівень – учень висловлює свої патріотичні почуття, але може відчувати певні труднощі у виборі слів або вираженні емоцій; низький рівень – учень итина відчуває труднощі у висловленні своїх патріотичних почуттів, використовує обмежений словниковий запас. Аргументація власної позиції: високий рівень – дитина може чітко та аргументовано пояснити свою позицію щодо питань патріотичного характеру, наводить приклади з історії, літератури, сучасного життя; середній рівень – дитина може висловити свою позицію, але не завжди може її достатньо аргументувати; низький рівень – дитина відчуває труднощі у формулюванні та аргументації своєї позиції. Участь у дискусіях: високий рівень – дитина активно бере участь у дискусіях та

обговореннях, вислуховує думки інших, толерантно ставиться до різних думок; середній рівень – дитина бере участь у дискусіях, але може бути не завжди активною або відчувати труднощі у висловленні своєї думки; низький рівень – дитина уникає участі у дискусіях або висловлюється дуже рідко;

2) здатність до взаємодії з іншими, співпраця та взаємодопомога: високий рівень – дитина охоче співпрацює з іншими, допомагає товаришам, ділиться знаннями та досвідом; середній рівень – дитина співпрацює з іншими, але може потребувати додаткової мотивації або керівництва; низький рівень – дитина відчуває труднощі у встановленні контактів з іншими, віддає перевагу індивідуальній роботі. Толерантність та повага до інших: високий рівень – учень толерантно ставиться до людей різних національностей, рас, релігій, поважає їхні культури та традиції; чередній рівень – учень в цілому толерантна до інших, але може проявляти деякі стереотипи або упередження; низький рівень – учень проявляє нетолерантне ставлення до інших, може використовувати образливі висловлювання або дії. Використання невербальних засобів спілкування: високий рівень – дитина ефективно використовує невербальні засоби спілкування (міміку, жести, інтонацію) для підсилення своїх слів та вираження емоцій; середній рівень – дитина використовує невербальні засоби спілкування, але не завжди усвідомлює їхнє значення; низький рівень – дитина мало використовує невербальні засоби спілкування або використовує їх неефективно;

3) мовна культура, володіння українською мовою: високий рівень – учень вільно та грамотно володіє українською мовою, використовує різноманітний словниковий запас; середній рівень – дитина володіє українською мовою на достатньому рівні для спілкування, але може допускати деякі помилки; низький рівень – дитина відчуває труднощі у спілкуванні українською мовою. Культура мовлення: високий рівень – учень дотримується правил мовленнєвого етикету, використовує ввічливі форми звертання, уникає грубих та образливих висловлювань; середній рівень – учень в цілому дотримується правил мовленнєвого етикету, але може допускати деякі неточності; низький рівень – учень не завжди дотримується правил мовленнєвого етикету, може

використовувати грубі або образливі висловлювання.

Ці критерії можуть бути використані для оцінювання розвитку комунікативного компонента формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів, вони можуть бути адаптовані до конкретних ситуацій спілкування та видів діяльності. Важливо використовувати різноманітні методи діагностики (спостереження, бесіди, аналіз усних та письмових висловлювань, рольові ігри).

Використання цих критеріїв дає змогу вчителям початкових класів:

– визначати рівень розвитку комунікативних навичок у контексті патріотичного виховання;

– коригувати методи та форми роботи, спрямовані на розвиток комунікативної компетентності;

– створювати сприятливі умови для спілкування та взаємодії дітей на основі патріотичних цінностей.

Критерії діяльнісного компонента формування національно-патріотичних цінностей відображають рівень активності, усвідомленості та практичної спрямованості дій дитини у контексті патріотичного виховання, вони дозволяють оцінити, наскільки ефективно відбувається процес формування цінностей через практичну діяльність.

Можна виділити кілька основних груп критеріїв діяльнісного компонента:

1) критерії активності та ініціативності: частота та добровільність участі у заходах патріотичного спрямування (свята, конкурси, акції, флешмоби, волонтерська діяльність тощо); ініціатива у організації та проведенні заходів, здатність пропонувати ідеї, брати на себе відповідальність за виконання певних завдань, залучати інших до участі; активна позиція у обговоренні патріотичних тем, здатність висловлювати власну думку, аргументувати її, брати участь у дискусіях та дебатах; самостійність у виконанні завдань патріотичного характеру: Здатність самостійно виконувати завдання, не потребуючи постійної допомоги та контролю з боку дорослих;

2) критерії змістовності та результативності діяльності: відповідність

діяльності патріотичним цінностям, спрямованість діяльності на реалізацію таких цінностей, як любов до Батьківщини, повага до історії та культури, готовність до захисту, громадянська відповідальність; практична значущість діяльності, наявність конкретного результату діяльності, її користь для суспільства, громади, школи, класу; рівень усвідомлення мети та завдань діяльності, розуміння дитиною, навіщо вона бере участь у тій чи іншій діяльності, які цілі вона прагне досягти; якість виконання завдань, ретельність, відповідальність, творчий підхід до виконання завдань;

3) критерії емоційно-ціннісного ставлення до діяльності: зацікавленість та захопленість діяльністю, прояв позитивних емоцій під час участі у патріотичних заходах, бажання продовжувати цю діяльність, емоційне переживання результатів діяльності, усвідомлення значущості досягнутих результатів, переживання почуття гордості за себе та свою країну, формування позитивного ставлення до патріотичних цінностей, демонстрація поваги до державних символів, історичних подій, героїв України, готовність дотримуватися моральних норм українського суспільства;

4) критерії соціальної спрямованості діяльності: співпраця та взаємодопомога, здатність працювати в команді, допомагати іншим, ділитися знаннями та досвідом; толерантність та повага до інших, прояв поваги до людей різних національностей, рас, релігій, готовність до діалогу та співпраці; громадянська відповідальність, усвідомлення своєї відповідальності за свої дії та вчинки, за майбутнє своєї країни.

Високий рівень сформованості національно-патріотичних цінностей у молодших школярів за діяльнісним компонентом виражається такими показниками: активна участь у більшості заходів, ініціатива у їх організації, творчий підхід до виконання завдань, ретельне виконання, досягнення високих результатів. Середній рівень – участь у деяких заходах, виконання окремих завдань, виконання завдання відповідно до вимог, без особливих зусиль. Низький рівень – пасивна участь або відсутність участі у заходах, недостатнє виконання завдання, недбале ставлення.

Ці критерії можуть бути використані для оцінювання ефективності різних форм діяльності, спрямованих на формування національно-патріотичних цінностей. Вони можуть бути адаптовані до конкретних видів діяльності та вікових особливостей дітей. Важливо використовувати комплексну оцінку, враховуючи всі групи критеріїв.

Використання цих критеріїв допомагає педагогам початкової школи:

– визначати рівень сформованості національно-патріотичних цінностей у молодших школярів;

– коригувати навчально-виховний процес;

– планувати подальшу роботу з патріотичного виховання.

Слід зазначити, що формування національно-патріотичних цінностей – це тривалий та складний процес, який потребує системного підходу та використання різноманітних методів та форм роботи. Критерії діяльнісного компонента допомагають зробити цей процес більш ефективним та цілеспрямованим.

Діяльнісний компонент передбачає активну участь дітей у різноманітних видах діяльності, спрямованих на формування національно-патріотичних цінностей. Він виходить за межі простого отримання інформації та передбачає практичне застосування знань, розвиток умінь та навичок, формування досвіду поведінки. Основні характеристики діяльнісного компонента: активність, діти не є пасивними слухачами, а активними учасниками процесу; практична спрямованість – діяльність спрямована на вирішення конкретних завдань, досягнення певних результатів; емоційна насиченість, діяльність викликає у дітей сильні емоції, сприяє глибшому переживанню патріотичних почуттів; соціальна значущість – діяльність має соціальну цінність, сприяє розвитку громадянської позиції та відповідальності.

Форми реалізації діяльнісного компонента:

– ігри патріотичного спрямування (вікторини, конкурси, квести, рольові ігри, спрямовані на засвоєння знань з історії, культури, традицій України, формування патріотичних почуттів;

– проєктна діяльність (реалізація соціально значущих проєктів, спрямованих

на покращення життя громади, допомогу ветеранам, захисникам України, збереження історичної пам’яті);

– екскурсії та походи, відвідування музеїв, історичних місць, пам’ятників, місць бойової слави, походи по рідному краю;

– участь у патріотичних акціях та заходах, флешмобах, концертах, присвячених державним святам та пам’ятним датам;

– творча діяльність, виконання малюнків, віршів, пісень, театральних вистав на патріотичну тематику.

Діяльнісний та рефлексивний компоненти є ключовими у процесі формування національно-патріотичних цінностей, особливо у молодших школярів. Ці компоненти забезпечують не лише засвоєння знань, але й формування особистісного ставлення до них, усвідомлення їхнього значення та готовність до практичної реалізації.

Рефлексивний компонент передбачає осмислення дітьми власного досвіду, аналіз своїх дій та вчинків, усвідомлення значення патріотичних цінностей для себе та суспільства, він сприяє формуванню самосвідомості, розвитку критичного мислення та відповідальності.

Основні характеристики рефлексивного компонента національно-патріотичних цінностей у молодших школярів:

– осмислення (діти аналізують свій досвід, роблять висновки та узагальнення);

– самоаналіз (діти оцінюють свої дії та вчинки, усвідомлюють свої сильні та слабкі сторони);

– критичне мислення (діти вчаться аналізувати інформацію, висловлювати власну думку та аргументувати її);

– відповідальність (діти усвідомлюють свою відповідальність за свої дії та вчинки, за майбутнє своєї країни);

Форми реалізації рефлексивного компонента:

1) бесіди та дискусії, обговорення пережитого досвіду, аналіз вчинків героїв, обговорення проблемних ситуацій;

2) рефлексивні вправи та завдання, спрямовані на аналіз власних емоцій, почуттів та переживань, пов’язаних з патріотичною тематикою;

3) ведення щоденників та портфоліо, записи у щоденниках, створення портфоліо, де діти відображають свій досвід, свої думки та враження;

4) самооцінювання та взаємооцінювання власної діяльності та діяльності однокласників, обмін думками та враженнями.

Діяльнісний та рефлексивний компоненти тісно взаємопов’язані та доповнюють один одного, діяльність створює досвід, а рефлексія дозволяє його осмислити та засвоїти. Лише у поєднанні цих двох компонентів можна досягти ефективного формування національно-патріотичних цінностей.

Наприклад, після відвідування краєзнавчого музею, діти не лише отримують нові знання, але й переживають певні емоції, відчувають гордість за свій рідний край, за народ. Під час обговорення екскурсії, вони аналізують побачене, діляться своїми враженнями, висловлюють власну думку. Таким чином, діяльнісний компонент (відвідування музею) доповнюється рефлексивним компонентом (обговорення), що сприяє глибшому засвоєнню знань та формуванню патріотичних цінностей.

Особистісний, аксіологічний, когнітивний, комунікативний, діяльнісний та рефлексивний компоненти є необхідними складниками ефективної методики формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів. Вони забезпечують не лише засвоєння знань, але й формування особистісного ставлення до них, усвідомлення їхнього значення та готовність до практичної реалізації. Важливо використовувати різноманітні форми діяльності та рефлексії, враховуючи вікові особливості дітей та їхні інтереси.

Складниками педагогічного інструментарію національно-патріотичного та громадянського виховання молодших школярів є, насамперед, слово педагога. Це – бесіди (тематичні бесіди про історію України, її героїв, культурні традиції, державні символи, права та обов’язки громадян, дуже важливо створювати атмосферу довіри та відкритості, заохочувати дітей до висловлювання власної думки); розповіді (яскраві та емоційні розповіді про історичні події, героїчні

вчинки, традиції та звичаї українського народу, слід використовувати наочні матеріали – фотографії, ілюстрації, відео); доступне пояснення складних понять, таких як «патріотизм», «громадянство», «державність», «національність», «нація», «народ», «рідна мова» з використанням прикладів з життя та художньої літератури.

Також важливим є читання та аналіз художньої літератури, використання творів українських письменників, поезій, казок, легенд, прислів'їв та приказок, що відображають патріотичні цінності; доцільно проводити аналіз текстів, обговорювати вчинки героїв, їхні мотиви та цінності.

У початковій школі наочні засоби відіграють надзвичайну важливу роль (ілюстрації, фотографії, картини, відеоматеріали, документальні фільми, візуальні матеріали для ознайомлення з історією, культурою, природою України, державними символами).

Відвідування музеїв, історичних місць, пам'ятників, місць бойової слави для наочного ознайомлення з історією та культурою України, перегляд відеороликів, документальних фільмів, телепередач про історію України, її героїв, сучасні події чинять потужний виховний вплив на майбутніх громадян.

Використання зображень Державного Прапора, Державного Герба та прослуховування Державного Гімну України. Важливо пояснювати значення символів та виховувати шанобливе ставлення до них.

Особливе значення мають і практичні методи: ігри патріотичного спрямування, різні конкурси, квести, рольові ігри, спрямовані на засвоєння знань з історії, культури, традицій України, формування патріотичних почуттів; а також – створення поробок, малюнків, віршів, пісень на патріотичну тематику: Заохочення дітей до творчої діяльності, спрямованої на вираження патріотичних почуттів.

Активне використання інформаційно-комунікаційних технологій, інтернет-ресурсів, мультимедійних презентацій, інтерактивних ігор для підвищення інтересу дітей до вивчення історії та культури України. Розповіді про сучасних героїв України – воїнів, волонтерів, медиків, рятувальників, які борються за незалежність та територіальну цілісність країни, допомагають постраждалим від війни. Організація зустрічей з ветеранами, учасниками бойових дій, волонтерами

для передачі їхнього досвіду та формування у дітей почуття поваги до захисників України. Аналіз медіатекстів, формування критичного мислення щодо інформації, що поширюється в ЗМІ та соціальних мережах. Важливим аспекто м національно-патріотичного виховання є навчання дітей розрізняти достовірну інформацію від фейків та пропаганди.

Отже, вибір педагогічного інструментарію залежить від вікових особливостей дітей, їхніх інтересів та потреб, а також від конкретних завдань виховного процесу. Важливо використовувати різноманітні методи та форми роботи, створювати умови для активної участі дітей у навчально-виховному процесі та формувати у них стійкі національно-патріотичні цінності.

РОЗДІЛ 2
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Створення патріотично спрямованого освітнього середовища в початковій школі

У Державному стандарті початкової освіти визначено особливості завдань громадянської освіти в початковій школі, зокрема «створення умов для всебічного розвитку особистості на засадах загальнолюдських та національних цінностей, формування в учнів активної соціальної та громадянської позиції, сприяння їхньому включенню у життя суспільства, розуміння ними значущості знань для соціального становлення людини та її свідомої орієнтації в сучасному світі, гуманізації та демократизації шкільної освіти» [54].

Патріотичне виховання є наскрізним процесом, що пронизує всі сфери життя суспільства, а початкова школа відіграє в ньому особливу роль. В умовах сучасних викликів, зокрема інформаційної війни та гібридної агресії, патріотичне виховання набуває особливої актуальності.

Педагогічні умови формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів – це сукупність чинників та обставин освітнього процесу, які сприяють ефективному розвитку у дітей почуття патріотизму, національної свідомості та громадянської відповідальності.

Педагогічні умови – це сукупність обставин, заходів, чинників, що впливають на ефективність педагогічного процесу та забезпечують досягнення поставлених освітніх і виховних цілей. Вони створюються та реалізуються педагогами, адміністрацією навчального закладу, батьками та іншими учасниками освітнього процесу.

Педагогічні умови не є статичними, вони динамічні та змінюються залежно

від конкретних завдань, вікових особливостей учнів, соціального контексту та інших факторів. Їхнє створення та дотримання є необхідною умовою для успішного навчання та виховання.

Загалом, створення сприятливих педагогічних умов є необхідною умовою для ефективного навчання та виховання. Вони забезпечують: підвищення якості освіти, розвиток особистості учня, формування ключових компетентностей, забезпечення позитивного психологічного клімату в закладі освіти.

Педагогічні умови – це важливий фактор успіху педагогічного процесу, що потребує постійного аналізу, вдосконалення та адаптації до сучасних вимог.

У нашому дослідженні першою педагогічною умовою формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів нами визначено створення патріотично спрямованого освітнього середовища в початковій школі, де діти не лише отримують знання, але й переживають емоційне залучення до історії, культури та цінностей своєї країни.

Патріотично спрямоване освітнє середовище – це спеціально організований простір у навчальному закладі, який сприяє формуванню в учнів почуття патріотизму, національної свідомості, громадянської відповідальності та готовності діяти на благо Батьківщини. Воно охоплює всі аспекти навчально-виховного процесу та створює умови для розвитку особистості, яка усвідомлює свою приналежність до українського народу, шанує його історію та культуру, готова захищати свою країну.

Основні характеристики патріотично спрямованого освітнього середовища:

– насиченість національною символікою та атрибутикою, наявність у навчальних приміщеннях Державного Прапора, Державного Герба, портретів видатних українських діячів, карт України, тематичних стендів, виставок, присвячених історії та культурі України;

– забезпечення атмосфери патріотизму та національної єдності, сприяння формуванню позитивного емоційного клімату, де панують повага до української мови, культури, традицій, де відзначаються державні свята та пам'ятні дати, де вшановується пам’ть героїв України;

– використання патріотичного змісту в навчально-виховному процесі, тобто інтеграція патріотичної тематики в уроки історії, літератури, мови, мистецтва, музики та інших предметів, зокрема використання художньої літератури, музики, кінофільмів, що відображають патріотичні цінності;

– залучення учнів до активної діяльності патріотичного спрямування, організація екскурсій до музеїв, історичних місць, пам'ятників, місць бойової слави, проведення тематичних заходів, конкурсів, вікторин, квестів, волонтерських проектів, зустрічей з ветеранами, учасниками бойових дій, волонтерами;

– залучення учнів до участі у шкільному самоврядуванні, організації та реалізації соціально значущих проектів, спрямованих на покращення життя громади;

– співпраця з батьками та громадою, залучення батьків та представників громадських організацій, культурних установ, ветеранів, учасників бойових дій, волонтерів до участі у виховному процесі;

– протидія інформаційній агресії та формування критичного мислення, навчання учнів розрізняти достовірну інформацію від фейків та пропаганди, аналізувати медіатексти, висловлювати власну думку та аргументувати її.

Структурними складниками патріотично спрямованого освітнього середовища в контексті формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів є:

1) предметно-просторове середовище, наявність національної символіки, тематичних стендів, виставок, куточків пам'яті, музеїв у навчальному закладі;

2) змістовно-методичне середовище, використання навчальних програм, підручників, посібників, дидактичних матеріалів, що відображають патріотичні цінності, а також застосування ефективних методів та форм організації навчально-виховного процесу;

3) соціально-комунікативне середовище, створення атмосфери довіри, взаємоповаги, підтримки, доброзичливості, де панують цінності патріотизму, громадянськості, толерантності.

Відобразимо структуру патріотично спрямованого освітнього середовища у

схематичному вигляді (рис. 2.1).

Рисунок 2.1. Структура патріотично спрямованого освітнього середовища

Патріотично спрямоване освітнє середовище сприяє формуванню національної ідентичності, допомагає учням усвідомити свою приналежність до українського народу, відчути зв'язок з його історією та культурою. Також воно спрямоване на виховання патріотичних почуттів молодших шолярів, сприяє формуванню любові до Батьківщини, гордості за свій народ, готовності захищати свою країну, розвитку громадянської свідомості; формує розумінню прав та обов'язків громадянина, готовність до активної участі у житті суспільства, сприяє розвитку творчих здібностей, лідерських якостей, соціальної активності учнів, їхній самореалізації.

Надзвичайну важливу роль відіграє патріотично спрямоване освітнє середовище у протидії негативним інформаційним впливам, оскільки допомагає учням критично мислити, розрізняти достовірну інформацію від фейків та пропаганди.

Прикладами створення патріотично спрямованого освітнього середовища в початковій школі можуть бути

– створення в класі куточка національної символіки;

– організація виставки дитячих малюнків на патріотичну тематику;

– проведення тематичного тижня, присвяченого Дню Незалежності України;

– запрошення на зустріч з учнями ветеранів, учасників бойових дій, волонтерів;

– організація екскурсії до місцевого музею або історичної пам’ятки;

– створення шкільного волонтерського загону тощо.

Створення патріотично спрямованого освітнього середовища є важливим завданням сучасного закладу освіти, воно сприяє вихованню свідомих громадян, патріотів своєї країни, готових до захисту її інтересів та розвитку.

Виокремимо основні завдання патріотично спрямованого освітнього середовища в початковій школі (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Основні завдання патріотично спрямованого освітнього середовища в початковій школі

Завдання	Зміст завдання
Формування національної ідентичності молодших школярів	Створення умов для усвідомлення дітьми своєї приналежності до українського народу, розуміння історії, культури та традицій України – це включає ознайомлення з державними символами, видатними особистостями, народними звичаями та обрядами.
Виховання патріотичних почуттів молодших школярів	Розвиток у дітей любові до Батьківщини, гордості за її досягнення, поваги до героїчного минулого та сучасних захисників, потрібно формувати емоційну прив’язаність до рідного краю, його природи та культури.
Формування громадянської позиції учнів	Виховання відповідальності за долю країни, готовності до захисту її незалежності та територіальної цілісності – це передбачає розвиток активної громадянської позиції, усвідомлення своїх прав та обов’язків.
Зміцнення духовно-моральних цінностей дітей	Плекання таких цінностей, як гідність, свобода, справедливість, патріотизм, солідарність, відповідальність, формування у дітей розуміння моральних норм та етичних принципів, які є основою громадянського суспільства.
Розвиток культури міжетнічних відносин молодших школярів	Виховання толерантності, поваги до представників інших національностей та культур, формування вміння жити в злагоді та порозумінні з людьми різних поглядів та переконань.
Формування екологічної свідомості дітей	Виховання любові до рідної природи, усвідомлення необхідності збереження довкілля, формування екологічної культури та відповідальної поведінки в природі.

Завдання патріотично спрямованого освітнього середовища в початковій школі є багатогранними та важливими для формування свідомого громадянина України. Забезпеченню патріотично спрямованого освітнього середовища в початковій школі сприяють:

– навчальні програми та матеріали, включення в навчальні програми матеріалів з історії України, української літератури, народознавства, краєзнавства. Використання наочних матеріалів, карт, ілюстрацій, відеоматеріалів;

– позакласна діяльність учнів, організація екскурсій до музеїв, пам'ятних місць, історичних та культурних пам'яток, проведення тематичних свят, конкурсів, вікторин, присвячених історії та культурі України, залучення дітей до участі в патріотичних акціях та проєктах;

– оформлення навчальних приміщень, використання державної символіки, портретів видатних українців, національних орнаментів в оформленні класів та шкільних коридорів і створення куточків національної культури, виставок дитячих робіт на патріотичну тематику;

– співпраця з громадськістю, залучення до виховного процесу ветеранів, учасників бойових дій, волонтерів, представників громадських організацій; організація зустрічей з цікавими людьми, які є прикладом патріотизму та громадянської активності;

– створення атмосфери поваги та толерантності, формування в колективі атмосфери взаємоповаги, толерантності, доброзичливості, заохочення дітей до проявів патріотизму та громадянської активності.

Патріотичне виховання має бути не формальним, а змістовним та емоційно насиченим, воно повинно сприяти формуванню у дітей глибоких патріотичних почуттів, усвідомлення своєї відповідальності за майбутнє України та готовності до її захисту.

Шляхи забезпечення патріотично спрямованого освітнього середовища для формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів у сучасних умовах, позначених війною та потужною інформаційною боротьбою, є важливим завданням української освіти.

Серед шляхів забезпечення патріотично спрямованого освітнього середовища в початковій школі можна виокремити такі:

1) оновлення змісту освіти:

– посилення історичного складника виховання (акцент – на вивченні історії України, зокрема періоду боротьби за незалежність, подвигів героїв, трагічних сторінок минулого, таких як Голодомор, репресії, російсько-українська війна);

– інтеграція краєзнавчого матеріалу (вивчення історії рідного краю, його видатних особистостей, культурних та історичних пам’яток);

– використання сучасних технологій (застосування інтерактивних методів навчання, віртуальних екскурсій, онлайн-платформ з історичними матеріалами, створення цифрових проєктів);

2) активізація виховної роботи:

– проведення тематичних заходів (уроки мужності, зустрічі з ветеранами, волонтерами, захисниками України, екскурсії до музеїв, місць бойової слави, пам’ятників);

– участь у благодійних акціях, збір допомоги для армії, підтримка внутрішньо переміщених осіб;

– розвиток учнівського самоврядування, створення шкільних патріотичних організацій, проведення тематичних конкурсів, флешмобів, проєктів;

– використання мистецтва, тобто організація виставок, концертів, театральних постановок на патріотичну тематику.

Процес забезпечення сприятливого освітнього простору включає оформлення навчальних приміщень, використання державної символіки, портретів видатних українців, національних орнаментів, створення куточків національної пам’яті: оформлення стендів, присвячених героям України, важливим історичним подіям, створення психологічної підтримки, довіри та взаєморозуміння, надання психологічної допомоги дітям, які пережили травматичні події.

Доцільно наголосити в цьому контексті й на важливості підготовки педагогічних кадрів, підвищення кваліфікації вчителів, проведення тренінгів, семінарів з питань патріотичного виховання, ознайомлення з сучасними

методиками та технологіями.

Важливими аспектами такої роботи є і залучення до співпраці фахівців: істориків, краєзнавців, психологів, військових та взаємодія з родиною і громадою, проведення спільних заходів (батьківські збори, тематичні вечори, екскурсії, конкурси), залучення батьків до виховного процесу: участь у волонтерській діяльності, організації заходів, підтримка патріотичних ініціатив; велику роль відіграє і співпраця з громадськими організаціями, музеями, бібліотеками, культурними центрами.

Перспективи забезпечення патріотично спрямованого освітнього середовища в початкові школі

1. Формування ціннісних орієнтирів: виховання у молодших школярів глибокої поваги до історії, культури, традицій українського народу, формування національної свідомості та громадянської позиції.

2. Розвиток патріотичних почуттів: плекання любові до Батьківщини, гордості за її досягнення, готовності до захисту її незалежності та територіальної цілісності.

3. Виховання відповідальності: формування у дітей усвідомлення своїх прав та обов’язків як громадян України, готовності до активної участі у розбудові демократичного суспільства.

4. Створення національно свідомого покоління: Виховання молодих патріотів, які будуть гідними громадянами України, здатними захищати її інтереси та будувати її майбутнє.

У сучасних умовах військової агресії росії та інформаційної війни необхідно навчити дітей розрізняти правдиву інформацію від фейків та пропаганди, розвивати критичне мислення; зважати на їхній набутий травматичний досвід, необхідно враховувати психологічний стан дітей, які пережили війну, надавати їм необхідну підтримку та допомогу. У час таких викликів важливо зберігати національну ідентичність в умовах глобалізації, розвивати міжкультурний діалог та толерантність.

Забезпечення патріотично спрямованого освітнього середовища – це

комплексна та багатогранна робота, яка потребує спільних зусиль педагогів, батьків, громадськості та держави, адже патріотизм – це не лише знання історії та символіки, але й глибоке почуття любові до Батьківщини, готовність до її захисту та розбудови.

2.2. Інтеграція національно-патріотичних цінностей в усі навчальні предмети

Основні аспекти національно-патріотичних цінностей учня охоплюють широкий спектр понять та почуттів, які формують основу для розвитку свідомого громадянина України, їх можна згрупувати за кількома ключовими напрямами (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Основні аспекти національно-патріотичних цінностей учня

Аспект	Характеристика
Любов до Батьківщини та свого народу	Почуття приналежності до свого народу, гордість за свою країну, любов до рідної мови, повага до традицій та звичаїв, шанобливе ставлення до героїчного минулого.
Громадянська відповідальність та активність	Усвідомлення своїх прав та обов'язків, готовність до захисту Батьківщини, участь у громадському житті, дотримання законів та правил, толерантне ставлення до інших.
Духовно-моральні цінності	Чесність та справедливість, доброта та милосердя, відповідальність та працьовитість, повага до старших та піклування про молодших, бережливе ставлення до природи.
Культурна ідентичність	Знання української культури, інтерес до історії та культури рідного краю, розуміння багатокультурності України.

Конкретизуємо ці аспекти детальніше:

1) любов до Батьківщини та свого народу: почуття приналежності

(усвідомлення себе частиною українського народу, відчуття зв'язку з рідною землею, її історією та культурою); гордість за свою країну (повага до державних символів (Герба, Прапора, Гімну), знання історії України, її досягнень у різних сферах, усвідомлення її місця у світі); любов до рідної мови (розуміння значення української мови як важливого елемента національної ідентичності, прагнення до її вивчення та використання); повага до традицій та звичаїв (знайомство з народними звичаями, обрядами, фольклором, усвідомлення їхньої цінності як культурної спадщини); шанобливе ставлення до героїчного минулого (вшанування пам'яті героїв, які боролися за незалежність України, знання про важливі історичні події);

2) громадянська відповідальність та активність: усвідомлення своїх прав та обов'язків (розуміння того, що кожен громадянин має певні права та обов'язки перед суспільством та державою); готовність до захисту Батьківщини (усвідомлення необхідності захищати свою країну від зовнішньої агресії, повага до захисників України); участь у громадському житті (бажання брати участь у житті школи, громади, країни, висловлювати свою думку та впливати на прийняття рішень); дотримання законів та правил (розуміння важливості дотримання законів та правил, повага до правопорядку); толерантне ставлення до інших (повага до людей іншої національності, раси, віросповідання, вміння жити в злагоді та порозумінні);

3) духовно-моральні цінності: чесність та справедливість (прагнення до правди, неприйняття брехні та обману, готовність захищати справедливість); доброта та милосердя (співчуття до інших, готовність допомагати тим, хто цього потребує, проявлення милосердя та доброти); відповідальність та працьовитість (усвідомлення важливості відповідального ставлення до навчання та праці, прагнення до досягнення успіху); повага до старших та піклування про молодших (шанобливе ставлення до старшого покоління, готовність допомагати та піклуватися про молодших); бережливе ставлення до природи: Усвідомлення важливості збереження довкілля, відповідальне ставлення до природи;

4) культурна ідентичність: знання української культури (знайомство з

українською літературою, мистецтвом, музикою, театром, кіно); інтерес до історії та культури рідного краю (вивчення історії та культури свого регіону, знайомство з місцевими традиціями та звичаями); розуміння багатокультурності України (усвідомлення того, що Україна є багатонаціональною державою, повага до культур інших народів, що проживають на її території.

Особливості формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів представлено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Особливості формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів

Емоційна насиченість	Використання емоційно забарвлених методів навчання та виховання з метою пробудження викликати у дітей щирі почуття любові до Батьківщини.
Наочність та доступність	Подання інформації в доступній для дітей формі, з використанням наочних матеріалів, ігор, вікторин.
Активна участь	Діти – активні учасники освітнього процесу, з можливістю висловлювати свою думку, брати участь у різних заходах.
Зв’язок з реальним життям	Демонстрація дітям, як національно-патріотичні цінності проявляються в реальному житті, на прикладах героїчних вчинків, волонтерської діяльності, громадської активності.

Формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів є важливим завданням сучасної освіти, воно сприяє розвитку свідомих громадян України, які люблять свою Батьківщину, поважають її історію та культуру, готові до її захисту та розбудови.

Інтеграція національно-патріотичних цінностей в усі навчальні предмети в початковій школі є важливим аспектом формування свідомого громадянина

України. Розглянемо кілька способів інтеграції цих цінностей в різні предмети в початковій школі.

1. Мовно-літературна освітня галузь:

– тексти (використання текстів, що розповідають про історію України, її героїв, культурні традиції, звичаї та обряди, аналіз творів українських письменників, які відображають любов до рідної землі, повагу до минулого);

– усна творчість (заохочення дітей до створення власних оповідань, віршів, казок на патріотичну тематику; проведення конкурсів читців віршів про Україну);

– мовні вправи (використання прислів'їв та приказок про рідний край, працю, родину).

2. Математична освітня галузь:

– завдання (створення завдань, пов'язані з історією України, її географічним положенням, культурними пам'ятками. Наприклад, звадання про відстані між містами України, кількість населення, історичні дати;

– геометричні фігури (використання українських орнаментів у завданнях з математичної освітньої галузі);

3. Громадянська та історисчна освітня галузь (природа України, вивчення флори та фауни України, формування екологічної свідомості та бережливого ставлення до природи рідного краю; історія України, ознайомлення з історією українського народу, його боротьбою за незалежність, видатними історичними постатями, використання історичних карт, ілюстрацій, відеоматеріалів; культура та традиції, вивчення народних звичаїв, обрядів, свят, традиційного одягу, пісень, танців, організація тематичних виставок, екскурсій до музеїв, краєзнавчих заходів, громадянська освіта, формування уявлення про права та обов'язки громадянина України, повагу до державних символів (герб, прапор, гімн).

4. Мистецька освітня галузь (малювання та ліплення, створення малюнків та виробів на теми української природи, народних свят, історичних подій, використання елементів українського орнаменту; слухання та виконання музики, ознайомлення з українськими народними піснями, творами українських композиторів, виконання патріотичних пісень).

5. Технологічна освітня галузь (виготовлення виробів, використання традиційних українських технік рукоділля (вишивка, ліплення з глини, плетіння з лози) для створення виробів з національною символікою).

Слід зауважити на тому, що надзвичайно актуальним у цьому контексті є:

– створення патріотичного середовища в класі, оформлення класної кімнати з використанням національної символіки, створення куточка народознавства;

– використання інтерактивних методів навчання, проведення ігор, вікторин, квестів, проєктів на патріотичну тематику;

– залучення батьків до виховного процесу, організація спільних заходів, свят,екскурсій.

– використання краєзнавчого матеріалу, вивчення історії та культури рідногокраю.

Зупинимося на визначальних особливостях інтеграції національно-патріотичних цінностей в усі навчальні предмети в початкових класах, що наразі є важливим завданням НУШ. Інтеграція спрямована на формування у молодших школярів громадянської свідомості, патріотичних почуттів, любові до рідної землі, поваги до історії та культури України й надзвичайно важливо, щоб цей процес був органічним та відповідав віковим особливостям дітей.

Характерні ознаки міжпредметної інтеграції національно-патріотичних цінностей в початковій школі:

1) наскрізний характер: національно-патріотичні цінності не повинні вивчатися як окремий предмет, а мають пронизувати всі навчальні дисципліни. Це означає, що вчитель повинен знаходити можливості для інтеграції цих цінностей у зміст кожного уроку;

2) вікова відповідність: зміст та методи навчання повинні відповідати віковим особливостям молодших школярів, слід використовувати ігрові форми, наочність, емоційне забарвлення, враховувати здатність дітей до наслідування;

3) позитивний підхід, адже важливо формувати позитивний образ України, її історії та культури, причому акцент слід робити на досягненнях, героїчних сторінках, культурних надбаннях;

4) дотримання краєзнавчого принципу, оскільки вивчення історії та культури рідного краю є важливим елементом національно-патріотичного виховання, адже діти повинні знати історію свого міста/села, видатних земляків, місцеві традиції та звичаї.

5) емоційна забарвленість, намагання викликати у дітей емоційний відгук на події та явища, пов’язані з історією та культурою України – це сприяє глибшому засвоєнню знань та формуванню стійких цінностей.

Можна навести конкретні приклади інтеграції за навчальними предметами в початковій школі.

Українська мова та читання: використання текстів про історію України, її героїв, культурні традиції, звичаї та обряди, аналіз творів українських письменників, що відображають любов до рідної землі, вивчення прислів’їв та приказок про рідний край, працю, родину та створення власних творів (оповідань, віршів, казок) на патріотичну тематику.

Математика: створення математичних задач, пов’язаних з історією України, її географічним положенням, культурними пам’ятками (наприклад, задачі про відстані між містами України, кількість населення, історичні дати), використання українських орнаментів у завданнях з геометрії.

«Я досліджую світ»: вивчення природи України, формування екологічної свідомості та бережливого ставлення до природи рідного краю, ознайомлення з історією українського народу, його боротьбою за незалежність, видатними історичними постатями, вивчення народних звичаїв, обрядів, свят, традиційного одягу, пісень, танців, формування уявлення про права та обов’язки громадянина України, повагу до державних символів (герб, прапор, гімн).

Образотворче мистецтво та музика: створення малюнків та виробів на теми української природи, народних свят, історичних подій, використання елементів українського орнаменту, ознайомлення з українськими народними піснями, творами українських композиторів.

Технології: використання традиційних українських технік рукоділля (вишивка, ліплення з глини, плетіння з лози) для створення виробів з національною символікою.

У процесі педагогічного дослідження під час експерименту нами було застосовано такі методи та форми роботи:

1) бесіди, розповіді, пояснення;

2) ігри, вікторини, конкурси;

3) екскурсії до музеїв, пам’ятних місць;

4) перегляд кінофільмів, мультфільмів, прослуховування музичних творів;

5) створення проєктів, презентацій;

6) використання наочності (карти, ілюстрації, фотографії).

Наведемо кілька прикладів міжпредметної інтеграції, спрямованої формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів в початковій школі.

Так, наприклад, на уроці математики ефективним було розв’язування задачі про відстань між Києвом та іншими містами України.

На уроці української мови – написання твору-мініатюри про красу рідної природи.

На уроці інтегрованого курсу «Я досліджую світ» цікавим та пізнавальним стало вивчення історії виникнення рідного міста.

На уроці образотворчого мистецтва молодших школярів захопило малювання українського пейзажу.

Отже, інтеграція національно-патріотичних цінностей в усі навчальні предмети в початковій школі має бути ненав’язливим та цікавим для дітей і головне – формувати позитивний образ України, гордість за свою країну та бажання бути її гідним громадянином. Інтеграція має бути не фрагментарною, а пронизувати весь освітній процес, включаючи уроки, позакласні заходи, спілкування з батьками та громадою. Особливо актуально пов’язувати історичні події з сучасними викликами, пояснювати дітям значення патріотизму в сучасних умовах.

2.3. Розвиток громадянської компетентності молодших школярів

Громадянська компетентність молодших школярів у сучасних умовах України є надзвичайно актуальною та багатогранною педагогічною проблемою. Вона охоплює формування у дітей молодшого шкільного віку комплексу знань, умінь, цінностей та ставлень, необхідних для успішної соціалізації та активної участі в житті суспільства як відповідальних громадян.

Критерії громадянської компетентності молодших школярів – це показники, за якими можна оцінити рівень сформованості цієї важливої якості, вони відображають знання, вміння, цінності та ставлення, які дитина демонструє у своїй поведінці та діяльності. В молодшому шкільному віці громадянська компетентність знаходиться на початковому етапі формування, тому критерії повинні бути відповідними віковим особливостям дітей.

Можна виокремити кілька основних груп критеріїв громадянської компетентності молодших школярів (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Критерії громадянської компетентності молодших школярів

Когнітивний Критерій	Операційний критерій	Ціннісно-мотиваційний критерій
Показники	Показники	Показники
1) знання державних символів України; 2) знання основних прав та обов'язків; 3) знання про рідний край та Україну; 4) уявлення про поняття «сім'я», «школа», «клас», «громада».	1) вміння спілкуватися та співпрацювати; 2) вміння дотримуватися правил; 3) вміння висловлювати свою позицію; 4) вміння брати участь у діяльності класу та школи; 5) вміння орієнтуватися в інформаційному просторі.	1) повага до державних символів; – організація зворотного зв'язку з вчителем; 2) патріотичні почуття; 3) повага до прав людини; 4) відповідальність; 5) бажання брати участь у житті класу та школи; 6) емпатія та співчуття.

Складниками громадянської компетентності молодших школярів є: когнітивний (знання) – знання про історію України, її державні символи, права та обов’язки громадян, основи демократії, права людини, культурні традиції; операційний (уміння) – вміння спілкуватися та співпрацювати з іншими людьми, висловлювати власну думку, аргументувати свою позицію, вирішувати конфлікти мирним шляхом, брати участь у громадському житті; ціннісно-мотиваційний (ставлення) – повага до державних символів, патріотизм, відповідальність, толерантність, повага до прав людини, готовність до захисту Батьківщини, усвідомлення себе частиною українського народу.

Оцінювання громадянської компетентності молодших школярів має бути комплексним та здійснюватися за допомогою різних методів: спостереження за поведінкою, бесіди, аналіз творчих робіт, виконання практичних завдань. Критерії громадянської компетентності молодших школярів мають бути чіткими, зрозумілими та доступними для дітей. Формування громадянської компетентності є важливим завданням початкової школи, адже саме в цьому віці закладаються основи громадянської свідомості та поведінки.

Сучасна Україна переживає складний період трансформації, пов'язаний з військовою агресією, внутрішніми соціально-політичними та економічними викликами. В цих умовах формування громадянської компетентності молодших школярів набуває особливого значення, адже саме це покоління буде відбудовувати та розвивати країну в майбутньому.

Основними чинниками, що зумовлюють актуальність проблеми, є:

– війна та її наслідки (військові дії, втрати, вимушене переселення, травматичний досвід – все це негативно впливає на психіку дітей та їхнє уявлення про світ, формування стійкості, патріотизму, готовності до захисту Батьківщини є ключовими завданнями);

– інформаційна війна та дезінформація (діти є вразливими до інформаційного впливу, тому важливо навчити їх критично мислити, розрізняти правдиву інформацію від фейків, протистояти маніпуляціям);

– зміни в суспільстві та цінностях (сучасне українське суспільство перебуває в стані динамічних змін, що впливає на систему цінностей, важливо сформувати у дітей чіткі моральні орієнтири, засновані на загальнолюдських та національних цінностях суспільства, народу);

– євроінтеграційні процеси (Україна прагне до інтеграції в європейський простір, що передбачає формування у громадян відповідних компетентностей, зокрема громадянської).

Можна окреслити педагогічні проблеми формування громадянської компетентності:

1) недостатня інтеграція громадянської освіти в навчальний процес (часто громадянська освіта розглядається як окремий предмет, а не як наскрізна тема, що пронизує всі навчальні дисципліни);

2) недостатня підготовка педагогів (не всі педагоги мають достатню підготовку для ефективного формування громадянської компетентності у молодших школярів);

3) використання застарілих методів навчання (традиційні методи навчання, орієнтовані на передачу знань, не завжди є ефективними для формування умінь та цінностей.

4) недостатня взаємодія з батьками та громадою (формування громадянської компетентності потребує спільних зусиль школи, сім'ї та громади);

5) вплив інформаційного простору (неконтрольований вплив інформаційного простору, зокрема соціальних мереж, може негативно впливати на формування цінностей та світогляду дітей).

Розглянемо основні шляхи вирішення проблеми розвитку громадянської компетентності молодших школярів:

– інтеграція громадянської освіти в усі навчальні предмети, використання міжпредметних зв'язків для формування цілісного уявлення про громадянські цінності та компетентності;

– підвищення кваліфікації педагогів, проведення тренінгів, семінарів, курсів з питань громадянської освіти для педагогів;

– використання інтерактивних методів навчання, застосування ігор, проєктів, дискусій, моделювання ситуацій для активного залучення учнів до освітнього процесу.

– створення сприятливого навчального середовища, формування атмосфери довіри, взаємоповаги та толерантності в класі;

– активна співпраця з батьками та громадою, залучення батьків до виховного процесу, організація спільних заходів, проєктів, екскурсій;

– формування медіаграмотності, навчання дітей критично аналізувати інформацію, розрізняти фейки та маніпуляції;

– використання сучасних технологій, застосування інтерактивних платформ, онлайн-ресурсів для підвищення ефективності навчання.

Особливості розвитку громадянської компетентності молодших школярів в освітньому процесі початкової школи в сучасних умовах зумовлені низкою чинників, серед яких:

1) вікові особливості (молодший шкільний вік дітей характеризується активним розвитком пізнавальних процесів, формуванням моральних уявлень та перших соціальних навичок, учні цього віку схильні до наслідування, емоційно реагують на події, що відбуваються навколо, активно пізнають світ – ось чому так важливо використовувати ігрові методи, створювати позитивну емоційну атмосферу, залучати дітей до практичної діяльності);

2) соціально-політична ситуація в Україні (війна, інформаційна агресія, економічна нестабільність – все це впливає на формування свідомості дітей, відтак необхідно формувати у них стійкість, патріотизм, критичне мислення, здатність протистояти маніпуляціям);

3) зміни в освітньому законодавстві, так, Нова українська школа передбачає формування ключових компетентностей, серед яких і громадянська. Акцент робиться на розвитку умінь, а не лише на засвоєнні знань, на формуванні цінностей та ставлень;

4) інформаційне середовище (діти отримують велику кількість інформації з різних джерел, зокрема з інтернету та соціальних мереж, тому важливим є навчити їх критично аналізувати інформацію, розрізняти фейки та маніпуляції).

З огляду на такі чинники, можна виокремити низку особливостей розвитку громадянської компетентності молодших школярів в освітньому процесі, а саме:

– формування ціннісних орієнтирів (потрібно допомогти дітям усвідомити загальнолюдські та національні цінності, такі як гідність, свобода, справедливість, патріотизм, відповідальність – це здійснюється через аналіз літературних творів, історичних подій, обговорення ситуацій з реального життя);

– розвиток соціальних навичок (завдання – навчити дітей спілкуватися, співпрацювати, вирішувати конфлікти мирним шляхом, висловлювати свою думку та поважати думку інших, для цього використовуються ігри, тренінги, проєкти, групова робота);

– формування патріотичних почуттів (необхідність виховувати у дітей любов до рідного краю, гордість за свою країну, повагу до державних символів, це здійснюється через вивчення історії України, її культури, традицій, проведення патріотичних заходів);

– розвиток критичного мислення (навчити дітей аналізувати інформацію, розрізняти факти та судження, виявляти маніпуляції, використовуючи проблемні завдання, дискусії, аналіз медіатекстів);

– залучення молодших школярів до практичної діяльності через можливість застосовувати свої знання та вміння на практиці, брати участь у житті класу, школи, громади, це здійснюється через проекти, волонтерську діяльність, учнівське самоврядування;

– використання інтерактивних методів навчання, що активізують пізнавальну діяльність дітей, стимулюють їхню самостійність та творчість, це можуть бути ігри, проєкти, дискусії, рольові ігри, моделювання ситуацій;

– створення в класі атмосфери довіри, взаємоповаги, толерантності, де кожна дитина відчуває себе важливою та цінною;

– взаємодія з батьками та громадою, залучення батьків до виховного процесу, організація спільних заходів, проєктів, екскурсій) тощо.

У ході педагогічного експеприменту з метою розвитку громадянської компетентності в початковій школі нами було проведено:

а) урок-дискусі. на тему «Що означає бути громадянином України?»;

б) виховну годину з теми «Які мої права та обов'язки?»;

в) конкурс родинних проєктів на тему «Історія мого міста»;

г) вікторину «Видатні українці»;

д) виставку учнівських малюнків «Природа рідного краю»;

е) гру «Суд над поганим вчинком»;

є) віртуальну подорож Україною.

Розвиток громадянської компетентності – це тривалий процес, який потребує системного та послідовного підходу, він має здійснюватися в тісній співпраці школи, сім'ї та громади. Формування та розвиток громадянської компетентності молодших школярів є важливим завданням сучасної української освіти, його успішне вирішення сприятиме вихованню свідомих, відповідальних та активних громадян, здатних розбудовувати демократичну Україну. З метою ефективності цього процесу необхідно посилити інтеграцію національно-патріотичної тематики в усі навчальні предмети, а не обмежуватися лише уроками історії чи літератури, це дасть змогу створити цілісну картину світу та показати дітям, як патріотичні цінності відображаються в різних сферах життя. В умовах інформаційної війни вкрай важливо навчити дітей аналізувати інформацію, розрізняти фейки та маніпуляції, критично оцінювати медіаконтент, а також важливо формувати у дітей здатність співчувати, розуміти емоції інших людей, толерантно ставитися до представників різних культур та національностей. Вивчення історії та культури рідного краю, знайомство з місцевими традиціями та звичаями сприятиме формуванню любові до малої батьківщини та усвідомленню себе частиною українського народу. Ще варто зауважити, що необхідно забезпечити належну підготовку педагогів з питань громадянського та патріотичного виховання, надати їм необхідні методичні матеріали та інструменти.

2.4. Активізація творчої самореалізації молодших школярів в процесі національно-патріотичного виховання

Творча самореалізація молодших школярів як педагогічна проблема є надзвичайно актуальною в сучасному освітньому просторі, вона охоплює процес розкриття та розвитку творчого потенціалу дитини, її здатності до створення нового, оригінального, вираження власної індивідуальності. В молодшому шкільному віці закладаються основи творчого мислення, уяви, фантазії, тому створення сприятливих умов для творчої самореалізації є ключовим завданням педагогів та батьків.

Творча самореалізація сприяє гармонійному розвитку особистості дитини, формуванню її самооцінки, впевненості в собі, здатності до самовираження. В умовах швидких змін та розвитку технологій творче мислення, здатність до інновацій стають ключовими компетенціями, необхідними для успішної самореалізації в майбутньому. Творча діяльність є ефективним засобом профілактики девіантної поведінки, розвитку стресостійкості та емоційного інтелекту.

Творча самореалізація – це процес, який охоплює:

– виявлення творчих здібностей, розпізнавання задатків та схильностей дитини до різних видів творчої діяльності (малювання, музика, література, конструювання тощо);

– розвиток творчих здібностей, створення умов для розвитку уяви, фантазії, креативного мислення, вміння генерувати нові ідеї;

– створення творчого продукту, створення дитиною чогось нового, оригінального, що відображає її індивідуальність;

– переживання успіху та задоволення від творчої діяльності, отримання позитивних емоцій від процесу творчості та результату своєї роботи.

Педагогічні проблеми, що виникають перед творчою самореалізацією молодших школярів:

– орієнтація на репродуктивне навчання, традиційна система освіти часто орієнтована на засвоєння готових знань, а не на розвиток творчого мислення;

– недостатня увага до індивідуальних особливостей, не завжди враховуються індивідуальні здібності та потреби кожної дитини;

– обмеження творчої діяльності рамками уроків, творча діяльність часто обмежується уроками мистецтва та трудового навчання, тоді як потенціал інших предметів залишається невикористаним;

– страх помилки та критики, діти часто бояться висловлювати свої ідеї через страх бути неправильно зрозумілими або отримати негативну оцінку;

– недостатня підтримка з боку батьків та педагогів, не завжди батьки та педагоги створюють сприятливі умови для розвитку творчого потенціалу дитини.

Шляхи вирішення проблеми творчої самореалізації молодших школярів:

1) створення сприятливої атмосфери довіри, підтримки, толерантності до різних ідей;

2) використання інтерактивних методів навчання, застосування методів, що стимулюють творче мислення: мозковий штурм, метод проектів, творчі завдання, ігри;

3) індивідуальний підхід, врахування індивідуальних здібностей та потреб кожної дитини, створення індивідуальних освітніх траєкторій;

4) інтеграція творчої діяльності в усі навчальні предмети, використання творчих завдань на уроках математики, мови, природознавства тощо;

5) заохочення творчої ініціативи, підтримка дитячих ідей, створення можливостей для їх реалізації;

6) формування позитивної самооцінки, заохочення дітей до самовираження, підтримка їхніх досягнень, створення ситуацій успіху;

7) співпраця з батьками, залучення батьків до процесу розвитку творчого потенціалу дитини, проведення спільних заходів;

8) використання сучасних технологій, застосування комп’ютерних програм, онлайн-ресурсів для розвитку творчості.

Серед формувальних заходів можна назвати такі:

– проведення уроків у формі творчих майстерень, де діти можуть експериментувати з різними матеріалами та техніками;

– організація виставок дитячих робіт, конкурсів, фестивалів;

– створення театральних гуртків, музичних ансамблів, художніх студій;

– залучення дітей до проєктної діяльності, спрямованої на вирішення реальних проблем.

Творча самореалізація молодших школярів є важливим чинником їхнього гармонійного розвитку та успішної адаптації до сучасного світу., а створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу кожної дитини є ключовим завданням сучасної освіти.

Активізація творчої самореалізації молодших школярів у процесі національно-патріотичного виховання означає створення таких умов та застосування таких методів, які б максимально сприяли розкриттю творчого потенціалу дитини через призму патріотизму та національної свідомості. Це не просто виконання завдань на патріотичну тематику, а глибоке емоційне переживання, осмислення та творче відображення своїх почуттів та знань про Батьківщину.

Сутність активізації полягає у стимулюванні внутрішньої мотивації, причому завдання полягає в тому, щоб не просто навчити дітей патріотизму, а пробудити в них щире бажання пізнавати історію, культуру, традиції свого народу, відчувати гордість за свою країну та бажання її захищати. А також у забезпеченні можливостей для самовираження, адже діти повинні мати можливість висловити свої почуття та знання про Батьківщину у різних формах творчої діяльності: малювання, музика, література, театр, декоративно-прикладне мистецтво тощо.

Необхідно також забезпечити атмосферу творчості та співпраці в класі, атмосферу довіри, взаємоповаги, підтримки, де кожна дитина може проявити свою індивідуальність.

Учитель початкових класів повинен застосовувати інтерактивні та діяльнісні методи, навчання має бути активним, цікавим та захопливим. Слід

використовувати ігри, проекти, дослідження, дискусії, які стимулюють творче мислення та уяву.

Активізація творчої самореалізації в контексті національно-патріотичного виховання передбачає:

– емоційне забарвлення навчального процесу, використання яскравих образів, прикладів, історій, музики, поезії, які викликають у дітей емоційний відгук та сприяють глибшому засвоєнню інформації;

– зв'язок з особистим досвідом, важливо пов'язувати патріотичні теми з особистим досвідом дітей, їхніми спостереженнями, враженнями, переживаннями;

– актуалізацію сучасних подій, необхідно пов'язувати історичні події з сучасними викликами, пояснювати дітям значення патріотизму в сьогоднішніх умовах, особливо в умовах війни;

– використання місцевого матеріалу, вивчення історії та культури рідного краю, знайомство з місцевими традиціями та звичаями сприяє формуванню любові до малої батьківщини та усвідомленню себе частиною українського народу;

– залучення до практичної діяльності, участь у волонтерських проєктах, благодійних акціях, соціально значущих заходах сприяє формуванню активної громадянської позиції та готовності брати відповідальність за свої вчинки.

Прикладом активізації творчої самореалізації молодших школярів в процесі національно-патріотичного виховання є створення колажів, плакатів, стінгазет на патріотичну тематику (діти можуть візуально відобразити свої знання та почуття про Батьківщину, використовуючи різні матеріали та техніки); написання віршів, оповідань, есе про рідний край, героїв України, сучасні події (творче письмо дозволяє дітям висловити свої думки та почуття у словесній формі); створення театральних вистав, інсценівок, лялькових вистав на патріотичну тематику; театральна діяльність, що сприяє розвитку уяви, емоційного інтелекту та комунікативних навичок; виконання пісень, танців, музичних творів патріотичного змісту (музика та хореографія є потужними засобами емоційного вираження та формування національної ідентичності); створення поробок, виробів декоративно-прикладного мистецтва з використанням національної символіки та традиційних

технік – цей вид діяльності сприяє розвитку дрібної моторики, творчого мислення та знайомству з народними ремеслами.

Активізація творчої самореалізації молодших школярів у процесі національно-патріотичного виховання – це важливий фактор формування гармонійно розвиненої особистості, свідомого громадянина та патріота своєї країни. Вона сприяє не лише розвитку творчих здібностей дітей, але й формуванню їхньої національної свідомості, громадянської позиції та готовності до захисту Батьківщини.

Активізація творчої самореалізації в контексті національно-патріотичного виховання передбачає:

– емоційне забарвлення навчального процесу, використання яскравих образів, прикладів, історій, музики, поезії, які викликають у дітей емоційний відгук та сприяють глибшому засвоєнню інформації (наприклад, прослуховування патріотичних пісень, читання віршів про Україну, перегляд фільмів про героїчні сторінки історії);

– зв’язок з особистим досвідом – зв’язок патріотичних тем з особистим досвідом дітей, їхніми спостереженнями, враженнями, переживаннями (наприклад, розповіді про сімейні традиції, відвідування пам'ятних місць, участь у місцевих заходах тощо);

– зв’язок історичних подій з сучасними викликами, пояснювати дітям значення патріотизму в сьогоднішніх умовах, особливо в умовах війни (наприклад, обговорення новин, зустрічі з воїнами ЗСУ, волонтерами, переселенцями);

– зв’язок икористання місцевого матеріалу, вивчення історії та культури рідного краю, знайомство з місцевими традиціями та звичаями сприяє формуванню любові до малої батьківщини та усвідомленню себе частиною українського народу. Наприклад, дослідження історії свого міста/села, вивчення місцевих легенд та переказів, відвідування краєзнавчих музеїв;

– залучення до практичної діяльності, участь у волонтерських проектах, благодійних акціях, соціально значущих заходах сприяє формуванню активної громадянської позиції та готовності брати відповідальність за свої вчинки

(наприклад, виготовлення листівок для воїнів, збір допомоги для переселенців, участь у прибиранні пам’ятних місць) тощо.

Діти можуть візуально відобразити свої знання та почуття про Батьківщину, використовуючи різні матеріали та техніки (малюнки, фотографії, вирізки з газет, тканини тощо). Творче письмо дозволяє дітям висловити свої думки та почуття у словесній формі, розвиває їхню уяву та мовлення. Театральна діяльність сприяє розвитку уяви, емоційного інтелекту та комунікативних навичок, дозволяє дітям пережити історичні події та відчути себе частиною історії. Музика та хореографія є потужними засобами емоційного вираження та формування національної ідентичності, важливо використовувати як народні пісні та танці, так і сучасні твори патріотичного спрямування.

Ефективним у контексті активізації творчої самореалізації молодших школярів в процесі національно-патріотичного виховання є створення поробок, виробів декоративно-прикладного мистецтва з використанням національної символіки та традиційних технік: Цей вид діяльності сприяє розвитку дрібної моторики, творчого мислення та знайомству з народними ремеслами, наприклад, виготовлення вишиванок, ляльок-мотанок, писанок.

Активізація творчої самореалізації молодших школярів у процесі національно-патріотичного виховання, на нашу думку, є одним з ключових аспектів формування гармонійно розвиненої особистості, свідомого громадянина та патріота своєї країни, вона сприяє не лише розвитку творчих здібностей дітей, але й розвитку почуття національної ідентичності.

Перспективи активізації творчої самореалізації молодших школярів у процесі національно-патріотичного виховання та формування національно-патріотичних цінностей у дітей є надзвичайно важливими для майбутнього України, вони спрямовані на виховання свідомих громадян, патріотів, здатних розбудовувати сильну та незалежну державу.

Отже, в цьому розділі визначено та обґрунтовано педагогічні умови формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів: створення патріотично спрямованого освітнього середовища в початковій школі;

інтеграція національно-патріотичних цінностей в усі навчальні предмети; розвиток громадянської компетентності молодших школярів; активізація творчої самореалізації молодших школярів у здійсненні процесу національно-патріотичного виховання.

Розроблено та впроваджено формувальні заходи на забезпечення окреслених умов: методичний семінар шкільного методоб'єднання вчителів початкових класів «Особливості патріотичного та громадянського виховання молодших школярів»; психолого-педагогічний семінар «Специфіка створення патріотично спрямованого освітнього середовища в початковій школі»; святкові ранки до Дня захисників і захисниць України; класні батьківські збори «Патріотами і громадянами виховують у родині та в школі». Запроваджено ефективні методи, форми й засоби, що сприяють патріотичному та громадянському вихованню молодших школярів, зокрема: виховні години («Патріотизм – високе почуття», «Що таке національні цінності»); бесіди «Україно, ти – моя молитва», «Хортиця – колиска запорозького козацтва»; свято рідного краю «Хто серцем тебе, Запоріжжя, торкався, – той душу твою осягнути зумів»; віртуальна екскурсія до обласного краєзнавчого музею; конкурси на кращий малюнок та виріб своїми руками на тему «Люблю тебе, моя Вітчизно мила!»). Наведено фрагменти уроку-квесту «Моє Запоріжжя – мій рідний край».

2.5. Підсумки педагогічного експерименту

Під час педагогічного експерименту, проведеного в 2-А та 3-Б класах Запорізької загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 103 Запорізької міської ради Запорізької області, нами було сформовану експериментальну та контрольну групи дослідження. Учнів 2-А класу було визначено експериментальною групою (ЕГ), учнів 2-Б класу – контрольною групою (КГ).

Педагогічний експеримент роботу було зосереджено на реалізації та перевірка ефективності педагогічних умов формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів, що були описані в пп. 2.1–2.4 цього розділу.

В обох групах (ЕГ, КГ) було проведено попереднє та повторне діагностування сформованості національно-патріотичних цінностей в учнів 2-А та 2-Б класів. Це відбувалося на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту.

Для забезпечення валідності експерименту під час вибору експериментальних і контрольних груп на формувальному етапі було визначено ті, що, на нашу думку, найповніше відображали загальні для всієї вибірки результати, виявлені нами в ході констатувального етапу експерименту.

Дослідницьку роботу було організовано таким чином, що в ЕГосвітній процес відбувався з опертям на реалізацію визначених у дослідженні педагогічних умов формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів, а в КГ навчання та виховання другокласників здійснювалося за традиційною системою, що раніше функціонувала в класі, без нововведень. Тобто в організації та змісті освітнього процесу учнів ніяких змін не передбачалося.

Вчителька 2-А класу (ЕГ) Людмила Василівна впроваджував на уроках та виховних годинах запропоновані нами формувальні заходи, постійно намагалася створити патріотично спрямоване освітнє середовище в класі, активно здійснював розвиток громадянської компетентності молодших школярів, інтегрувала національно-патріотичні цінності в усі навчальні предмети, активізувала творчу самореалізацію другокласників у процесі національно-патріотичного виховання пі час виовних заходів.

Акцентувалося на виховному аспекті громадянського, національного, патріотичного спрямування, на знайомсті з історією рідного краю, з народними легендами про козаків, Запорозьку Січ, Хортицю, а також учнів уло ознайомлено з дитячою творчістю запорізьких письменників.

Були проведено віртуальні екскурсії «Стежками Хортиці», бесіди на цю тему, пов’язані зі спогадами з раннього дитинства та відвідування «козацької колиски» дітей разом зі своїми батьками.

Цікавими були перегляди мульфільмів за мотивами історичних казок та легенд., а також презентацій, створених нами разом з учителькою 2-А класу.

Результати, порівняння одержаних у процесі діагностики сформованості національно-патріотичних цінностей молодших школярів на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту після проведення формувальних заходів, охарактеризованих вище, за особистісним компонентом представлено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Рівні сформованості особистісного компонента національно-патріотичних цінностей учнів ЕГ на констатувальному та контрольному етапах експерименту

Компонент	Етап експерименту	Група	Рівні		
			Високий	Середній	Низький
Особистісний	Констатувальний	ЕГ	15%	40%	45%
		КГ	16%	38%	46%
Особистісний	Контрольний	ЕГ	35%	58%	.7%
		КГ	20%	49%	31%

Повторне опитування підтвердило ефективність упроваджених формувальних заходів щодо формування національно-патріотичних цінностей молодших школярів, засвідчивши підвищення рівня за такими показниками: любов до Батьківщини, свого народу, рідної мови; активна громадянська позиція; почуття власної гідності; готовність брати на себе відповідальність.

При порівнянні даних в ЕГ та КГ з’ясовано, що на контрольному етапі щодо показника високого рівня сформованості особистісного компонента сформованості національно-патріотичних цінностей на контрольному етапі педагогічного

експерименту в ЕГ простежувалася суттєва динаміка: так, на 20% (з 15% до 35%) збільшилися показники з високим рівнем особистісного компонента, на 18% збільшилися показники середнього рівня цього компонента, і з 45% до 7% зменшився показник низького рівня. У КГ ці показники суттєвої динаміки не спостерігалося.

Рівні сформованості аксіологічного компонента сформованості національно-патріотичних цінностей молодших школярів в наведено в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Рівні сформованості аксіологічного компонента національно-патріотичних цінностей учнів ЕГ на констатувальному та контрольному етапах експерименту

Компонент	Етап експерименту	Група	Рівні		
			Високий	Середній	Низький
Аксіологічний	Констатувальний	ЕГ	18%	47%	35%
		КГ	18%	46%	36%
Аксіологічний	Контрольний	ЕГ	43%	53%	4%
		КГ	24%	49%	27%

При порівнянні даних в ЕГ та КГ з’ясовано, що на контрольному етапі щодо показників (визнання та дотримання законів; повага до державних символів і традицій; повага до прав людини, свободи, рівності; толерантність до інших людей, народів, культур) високого рівня сформованості аксіологічного компонента сформованості національно-патріотичних цінностей на контрольному етапі педагогічного експерименту в ЕГ простежувалася суттєва динаміка: так, на 15% (з 18% до 43%) збільшилися показники з високим рівнем аксіологічного компонента, на 6% зросли показники середнього рівня цього компонента, і на 31% зменшилися показники низького рівня сформованості аксіологічного компонента. У КГ – майже без змін.

Рівні сформованості когнітивного компонента національно-патріотичних цінностей молодших школярів в наведено в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Рівні сформованості когнітивного компонента національно-патріотичних цінностей молодших школярів на констатувальному та контрольному етапах експерименту

Компонент	Етап експерименту	Група	Рівні		
			Високий	Середній	Низький
Когнітивний	Контатувальний	ЕГ	12%	48%	40%
		КГ	11%	47%	42%
Когнітивний	Контрольний	ЕГ	38%	59%	3%
		КГ	20%	55%	25%

Когнітивний компонент сформованості національно-патріотичних цінностей молодших школярів визначався за такими показниками: найпростіші знання основних принципів громадянського суспільства; знання про національну культуру; знання про історичні відомості України, рідного краю; знання про народні традиції, звичаї, українську мову.

При порівнянні кількісних показників ЕГ та КГ дійшли висновку, що на контрольному етапі педагогічного експерименту в експериментальній групі простежувалася суттєва динаміка: так, у ЕГ на 26% збільшилася кількість учнів з високим рівнем сформованості когнітивного компонента національно-патріотичних цінностей молодших школярів, на 11% зріс показник середнього рівня сформованості когнітивного компонента національно-патріотичних цінностей; показник низького рівня сформованості когнітивного компонента національно-патріотичних цінностей став на 37% меншим, ніж на констатувальному етапі експерименту. У КГ суттєвих змін не відбулося.

Динаміку показників за рівнями сформованості комунікативного компонента національно-патріотичних цінностей молодших школярів наведено в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Рівні сформованості комунікативного компонента національно-патріотичних цінностей молодших школярів на констатувальному та контрольному етапах експерименту

Компонент	Етап експерименту	Група	Рівні		
			Високий	Середній	Низький
Комунікативний	Контатувальний	ЕГ	17%	41%	42%
		КГ	16%	40%	44%
Комунікативний	Контрольний	ЕГ	38%	47%	15%
		КГ	22%	33%	39%

При дослідження рівнів сформованості комунікативного компонента в ЕГ та КГ також підтвердилася ефективність формувальних засобів, які було використано в експериментальній групі за такими показниками: вміння вільно комунікувати з ровесниками; здатність брати участь у дискусії, аргументувати свою думку; здатність критично і творчо мислити; здатність поважати погляди співрозмовників.

Так, показники ЕГ засвідчили суттєву динаміку: так, зріс показник високого рівня з 17% до 38%, на 6% зріс показник середнього рівня, а показник низького рівня зменшився на 27%, ніж на констатувальному етапі експерименту. У контрольній групі – без помітних змін.

Динаміка діяльнісного компонента сформованості національно-патріотичних цінностей відстежувалася за такими показниками: ініціативність й активнфсть у патріотичних заходах; відповідність діяльності патріотичним цінностям; емоційно-ціннісне ставлення до діяльності; громадянська відповідальність учнів.

Результати діагностики діяльнісного компонента сформованості національно-патріотичних цінностеймолодших школярів після проведення формувальних заходів на контрольному етапі подано в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Рівні сформованості діяльнісного компонента національно-патріотичних цінностей молодших школярів на констатувальному та контрольному етапах експерименту

Компонент	Етап експерименту	Група	Рівні		
			Високий	Середній	Низький
Діяльнісний	Контатувальний	ЕГ	15%	40%	45%
		КГ	15%	41%	44%
Діяльнісний	Контрольний	ЕГ	45%	50%	5%
		КГ	25%	40%	35%

Діагностика діяльнісного компонента національно-патріотичних цінностей молодших школярів на контрольному етапі також засвідчила значну динаміку в ЕГ, так у цій групі в на 30% збільшилася кількість учнів з високим рівнем сформованості діяльнісного компонента національно-патріотичних цінностей молодших школярів, на 10% зріс показник середнього рівня, спостерігалося значне зменшення показника низького рівня сформованості національно-патріотичних цінностей молодших школярів – на 40%, ніж на констатувальному етапі експерименту. Як свідчать дані таблиці 2.9, в КГ відбулися зміни, але не суттєві.

Динаміка рефлексивного компонента сформованості національно-патріотичних цінностей відстежувалася за такими показниками: осмислення учнями своїх вчинків, дій, поведінки; самоаналіз, самооцінка своїх думок, дій, поведінки;розвинуте критичне мислення молодших школярів; усвідомлення відповідальності за власні дії та вчинки, за майбутнє своєї країни.

Результати діагностики рефлексивного компонента сформованості національно-патріотичних цінностей молодших школярів після проведення формувальних заходів на контрольному етапі подано в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Рівні сформованості рефлексивного компонента національно-патріотичних цінностей молодших школярів на констатувальному та контрольному етапах експерименту

Компонент	Етап експерименту	Група	Рівні		
			Високий	Середній	Низький
Рефлексивний	Контатувальний	ЕГ	17%	48%	35%
		КГ	17%	47%	36%
Рефлексивний	Контрольний	ЕГ	31%	64%	5%
		КГ	24%	43%	33%

Діагностика рефлексивного компонента національно-патріотичних цінностей молодших школярів на контрольному етапі також засвідчила значну динаміку в ЕГ, так у цій групі в на 14% збільшилася кількість учнів з високим рівнем сформованості діяльнісного компонента національно-патріотичних цінностей молодших школярів, на 16% зріс показник середнього рівня, спостерігалося значне зменшення показника низького рівня сформованості національно-патріотичних цінностей молодших школярів – на 20%, ніж на констатувальному етапі експерименту. За даними таблиці 2.10, у КГ динаміки суттєвої не сталося.

На контрольному етапі експерименту після проведення формувальних заходів, спрямованих на реалізацію визначених педагогічних умов, за допомогою повторної діагностики було доведено їхню ефективність.

Результати педагогічного експерименту дають можливість стверджувати, що діагностика складників сформованості національно-патріотичних цінностей

молодших школярів на констатувальному етапі педагогічного експерименту забезпечила можливість поетапного конструювання процесу національно-патріотичного та громадянського виховання учнів у початковій школі.

З метою кількісної перевірки ефективності вжитих заходів і впроваджених педагогічних умов здійснено порівняльний аналіз результатів констатувального і контрольного етапів експерименту, що довело ефективність визначених умов:

1) створення патріотично спрямованого освітнього середовища в початковій школі;

2) інтеграція національно-патріотичних цінностей в усі навчальні предмети;

3) розвиток громадянської компетентності молодших школярів;

4) активізація творчої самореалізації молодших школярів в процесі національно-патріотичного виховання.

У результаті впровадження формувальних заходів на контрольному етапі експерименту було отримано позитивну динаміку в експериментальній групі, підтвердженням чого є кількісні показники зведеної таблиці підсумкових результатів дослідження (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Динаміка сформованості національно-патріотичних цінностей у молодших школярів

Група	Рівні сформованості національно-патріотичних цінностей у молодших школярів на різних етапах педагогічного експеримента		
	Високий	Середній	Низький
	за результатами констатувального етапу експерименту		
ЕГ	15%	55%	30%
КГ	15%	50%	35%
	за результатами контрольного етапу експерименту		
ЕГ	34%	62%	4%
КГ	18%	53%	29%

За результатами контрольного етапу педагогічного експерименту, на якому було здійснено вторинне діагностування рівня сформованості національно-патріотичних цінностей молодших школярів в ЕГ та КГ.

Дані таблиці 2.11 свідчать про позитивну динаміку, що відбулася в ЕГ внаслідок упровадження визначених педагогічних умов та формувальних заходів для їхньої реалізації. Так, зведений показник (середнє значення а всіма компонентами) високого рівня сформованості національно-патріотичних цінностей у молодших школярів на контрольному етапі експерименту зріс на 19% порівняно з констатувальним етапом, показник середнього рівня збільшився на 7% і показник низького рівня на контрольному етапі експерименту досить суттєво зменшився – на 26%. Це підтвердило ефективність упровадження педагогічних умов формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів.

Отже, поставлені завдання виконано, мети дослідження досягнуто.

ВИСНОВКИ

1. У кваліфікаційній роботі висвітлено сутність педагогічної проблеми формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів, яка полягає у складному та багатогранному процесі цілеспрямованого впливу на особистість дитини з метою формування в неї стійкої системи патріотичних почуттів, переконань, знань та поведінки, що відповідають національним інтересам України. Ця проблема є особливо актуальною в умовах сучасних викликів, пов'язаних з війною, інформаційною агресією та трансформацією суспільства. Зазначено, що усвідомлення учнем себе частиною українського народу, відчуття приналежності до його історії, культури, традицій передбачає знання про державні символи, історію України, видатних особистостей, культурну спадщину. Формування любові до рідного краю, гордості за свою країну, поваги до її історії та культури, готовності захищати Батьківщину передбачає емоційне забарвлення освітнього процесу, використання яскравих образів, прикладів, історій. Формування у дітей розуміння своїх прав та обов'язків як громадян України, поваги до законів, готовності брати участь у житті суспільства передбачає розвиток у них соціальних навичок, вміння спілкуватися та співпрацювати з іншими людьми. Важливим є узгодження зусиль школи, сім'ї, громади, держави у формуванні національно-патріотичних цінностей у дітей.

2. Розкрито методичні засади формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів як сукупність принципів, методів, форм та засобів педагогічної діяльності, спрямованих на виховання у дітей почуття патріотизму, національної свідомості, любові до рідної землі, поваги до історії та культури України, – що враховують вікові особливості молодших школярів, сучасні виклики та тенденції розвитку освіти. Окреслено основні принципи формування національно-патріотичних цінностей (дитиноцентризму, історизму, культуровідповідності, гуманізації, єдності навчання та виховання, наступності та безперервності, активності та самодіяльності, особистісно-орієнтованого підходу)

та основні методи й форми організації процесу формування національно-патріотичних цінностей.

3. Охарактеризовано педагогічний інструментарій національно-патріотичного та громадянського виховання молодших школярів. Зазначено, що педагогічний інструментарій національно-патріотичного та громадянського виховання молодших школярів – це сукупність методів, форм, засобів та прийомів, які використовує педагог для формування у дітей молодшого шкільного віку патріотичних почуттів, національної свідомості, громадянської позиції та готовності до активної участі в житті суспільства, він має бути адаптованим до вікових особливостей дітей, цікавим, доступним та емоційно забарвленим. Визначено головні складники педагогічного інструментарію (методи, форми, засоби, прийоми). Підкреслюється, що використання педагогічного інструментарію національно-патріотичного та громадянського виховання молодших школярів у комплексі сприяє вихованню свідомих, відповідальних та патріотично налаштованих громадян України.

4. Обґрунтовано педагогічні умови формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів та експериментальним шляхом перевірити ефективність заходів для їхньої реалізації: 1) створення патріотично спрямованого освітнього середовища в початковій школі; 2) інтеграція національно-патріотичних цінностей в усі навчальні предмети; 3) розвиток громадянської компетентності молодших школярів; 4) активізація творчої самореалізації молодших школярів в процесі національно-патріотичного виховання. Розроблено та впроваджено формувальні заходи на забезпечення окреслених умов: методичний семінар шкільного методоб’єднання вчителів початкових класів «Особливості патріотичного та громадянського виховання молодших школярів»; психолого-педагогічний семінар «Специфіка створення патріотично спрямованого освітнього середовища в початковій школі»; святкові ранки до Дня захисників і захисниць України; класні батьківські збори «Патріотами і громадянами виховують у родині та в школі». Запроваджено ефективні методи, форми й засоби, що сприяють патріотичному та громадянському вихованню молодших школярів,

зокрема: виховні години («Патріотизм – високе почуття», «Що таке національні цінності»); бесіди «Україно, ти – моя молитва», «Хортиця – колиска запорозького козацтва»; свято рідного краю «Хто серцем тебе, Запоріжжя, торкався, – той душу твою осягнути зумів»; віртуальна екскурсія до обласного краєзнавчого музею; конкурси на кращий малюнок та виріб своїми руками на тему «Люблю тебе, моя Вітчизно мила!»). Наведено фрагменти уроку-квесту «Моє Запоріжжя – мій рідний край».

Проаналізовано результати педагогічного експерименту, проведеного в 2-А та 3-Б класах Запорізької загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 103 Запорізької міської ради Запорізької області, нами було сформовану експериментальну та контрольну групи дослідження. Учнів 2-А класу було визначено експериментальною групою (ЕГ), учнів 2-Б класу – контрольною групою (КГ).

За результатами контрольного етапу педагогічного експерименту з’ясовано, показник високого рівня сформованості національно-патріотичних цінностей у молодших школярів на контрольному етапі експерименту зріс на 19% порівняно з констатувальним етапом, показник середнього рівня збільшився на 7% і показник низького рівня на контрольному етапі експерименту досить суттєво зменшився – на 26%. Це підтвердило ефективність упровадження педагогічних умов формування національно-патріотичних цінностей у молодших школярів.

Отже, поставлені завдання виконано, мети дослідження досягнуто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко Т. Про нові підходи до морального виховання. *Шлях освіти*. 1997. № 2. С. 34–37.

2. Балл Г. О., Мєдінцев В. О. Особистість як індивідуальний модус культури і як інтегративна якість особи. *Горизонти освіти*. 2011. № 3. С. 7–14.

3. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.

4. Боришевський М. Дорога до себе. Від основ суб'єктності до вершин духовності. Київ : Академвидав, 2010. 158 с.

5. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 191 с.

6. Виховання як суспільне явище та як педагогічна категорія. URL: https://studepedia.org/index.php?vol=1&post=92097 (дата звернення: 07.05.2024).

7. Вишневський О. Концепція демократизації українського виховання. *Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. Педагогічні концепції*. Київ : Школяр, 1997. 122 с.

8. Вишневський О. Орієнтири національного виховання. *Рідна школа*. 1994. № 6. С. 42–46.

9. Вишневський В. О. Сучасне українське виховання. Львів : обласне пед. т-во ім. Г. Ващенка, 1996. 236 с.

10. Волкова Н. П. Педагогіка. Київ : ВЦ «Академія». 2002. 575 с.

11. Волошина О. В. Виховна робота як соціально-педагогічної категорія. URL: https://library.vspu.edu.ua/polki/akredit/kaf_4/voloshina6.pdf (дата звернення: 09.08.2024).

12. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с.

13. Громадянська освіта: методичний посібник для вчителя. Київ : Видавництво Етна-1, 2008. 194 с.

14. Громадянська освіта: теорія і методика навчання. Київ : Видавництво Етна-1, 2008. 174 с.

15. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). Київ : Райдуга, 1994. 61 с.

16. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. 3-тє видання : підручник. Київ : Академвидав, 2015. 304 с.

17. Добровольська Л. Н., Чорновіл В. О. Національно-патріотичне виховання молодших школярів – пріоритетний напрям діяльності педагогів : навчально-методичний посібник. Черкаси : Видавництво комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», 2016. 140 с.

18. Доміна В. В. Формування громадянської компетентності молодших школярів у контексті національно-патріотичного виховання : методичний посібник. Хмельницький : ХГПА, 2014. 132 с.

19. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

20. Загрева В. Я. Забезпечення формування громадянської компетентності у сучасному змісті шкільної освіти. *Історія в школах України.* 2006. № 8. С. 4.

21. Загрева В. Я. Народознавство в навчально-виховному процесі. *Початкова школа*. 1995. № 5–6. С. 35–39.

22. Зязюн І. А. Педагогічне наукове дослідження у контексті цілісного підходу. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2011. № 1. С. 19–30.

23. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії : навчальний посібник. Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.

24. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи : монографія. Київ, Глухів : РВВ ГАПУ, 2005. С. 10–18.

25. Ігнатенко П., Крицька Л. Конституція України – громадське виховання учнів. *Початкова школа*. 1997. № 1. С. 2–8.

26. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання. Київ : Вища школа, 1997. 304 с.

27. Коваленко В. В. Формування соціальної компетентності молодших школярів в умовах сучасного інформаційного простору. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 6 (37). С. 37–40.

28. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.

29. Кондратюк О. М. Інноваційні технології в початковій школі. Київ : Шкільний світ, 2015. 250 с.

30. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. (№ 222-IV від 3 вересня 2019 року № 27-IX. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z960254K.html (дата звернення: 20.08.2024).

31. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Педагогічна газета*. 2000. № 6 (72). С. 6.

32. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text (дата звернення: 15.05.2024).

33. Матящук В. П. Сучасне патріотичне виховання в школах України. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 384 с.

34. Найдьонова Л. А. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу : підручник. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Вид. друге, стер. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2015. 244 с.

35. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. *Освіта*. 2001. № 38. С. 2–4.

36. Нестеренко Т. С. Громадянська компетентність учнів як складова громадянської освіти в початковій школі. *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. 2009. № 4. С. 193–195.

37. Нісімчук А. С. Педагогіка : підручник. Київ : Атака, 2007. 344 с.

38. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища школа, 2004. 422 с.

39. Овчарук О. В. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти. URL:

http://osvita.ua/school/theory/381 (дата звернення: 10.05.2024).

40. Охріменко О. О., Іванова Т. В. Соціальна відповідальність : навч. посіб. Київ : Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». 2015. 180 с.

41. Педагогічний словник / за ред. Ярмаченка М. Д. Київ : Педагогічна думка, 2001. 514 с.

42. Пелагейченко В. Ключові компоненти компетентності вчителя. Відкритий урок: розробки, технології, досвід. URL: https://osvita.ua/school/method/9170/ (дата звернення: 17.04.2024).

43. Петренко В. Форми організації навчання у сучасних педагогічних технологіях. *Педагогічні науки*. 2002. Вип. 42. С. 43–44.

44. Пироженко Т. Найголовніше – гармонізувати середовище. *Дошкільне виховання*. 2002. № 11. С. 3–4.

45. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ : [Б. в.], 2007. 141 с.

46. Пометун О. І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005. № 1. С. 65–69.

47. Пометун О. І. Компетентнісний підхід в сучасній історичній освіті. *Історія в школах України.* 2007. № 8. С. 3–10.

48. Пометун О., Середяк Л., Сущенко І. та ін. Управління школою, що змінюється. Порадник сучасного директора. Тернопіль : Вид-во «Астон», 2005. 192 с.

49. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18–21.

50. Пономаренко Л. Виховання громадянськості у молодших класах. *Початкова школа*. 2001. № 3. С. 17–20.

51. Практикум з педагогіки : навч. посібник. 3-є вид., перероб. і доп. / за заг. ред. О. А. Дубасенюк. Київ : Центр навч. літератури, 2004. 464 с.

52. Приходченко К. Формування особистісних якостей навчаючих у

творчому освітньо-виховному середовищі навчального закладу. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2011. № 1 (8). С. 42–46.

53. Про виховання дітей та молоді : Закон України. *Освіта України*. 2004. 14 вересня. С. 4–6.

54. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти. URL : http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/59891/ (дата звернення: 11.07.2024).

55. Про освіту : Закон України. від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 17.06.2024).

56. Рибалко Г. Історія рідного краю в науково-практичних роботах старшокласників. *Історія в школах України*. 2003. № 4. С. 40–41.

57. Роговець О. В. Громадянське виховання молодших школярів у взаємодії сімї і школи : дис. д-ра пед. наук. 13.00.07 / Уманський держ. пед. університет ім. Павла Тичини. Умань, 2013 443 с.

58. Савченко О. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи. *Початкова школа*. 2012. № 6. С. 1–6.

59. Савчин М. В., Василенко Л. В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.

60. Сиротенко Г.О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Харків : Основа, 2003. 80 с.

61. Скемська А. Формування громадянської компетентності. Плекаємо члена суспільства. *Початкова освіта*. 2010. № 37. С. 2–4.

62. Смаковський Ю. В. Педагогічна культура вчителя як наукова проблема. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2016. № 2 (12). С. 290–294.

63. Степанов Ф. К. Базові компетенції сучасної людини. *Завуч*. 2002. № 29. С. 3–4.

64. Сухомлинська О. Ідеї громадянськості і школа в Україні. *Шлях освіти*. 1999. № 4. С. 20–25.

65. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : В 5-ти т. Київ, 1976–1977.Т. 1 С. 24–32.

66. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибрані твори : в 5-ти т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 3. 670 с.

67. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Вибрані твори : В 5 т. Київ, 1976. Т. 2. 1976. 670 с.

68. Тлумачний словник української мови / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 1998. Т. 3. С. 223.

69. Уайт П. Громадянські чесноти і шкільна освіта: виховання громадян демократичного суспільства. Київ : Вища школа, 2002. 118 с.

70. Увага дитини / упоряд.: С. Максименко, Л. Терлецька, О. Главник. Київ : Главник, 2004. 112 с.

71. Універсальний словник-енциклопедія / гол. ред. ради чл. кор. НАНУ М. Попович. Київ : Ірина, 1999. 551 с

72. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні. Вибрані педагогічні твори у 2 т. Теоретичні проблеми педагогіки. Київ : [Б. в.], 1983. Т. 1. С. 43–103.

73. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ : Академія, 2000. 544 с.

74. Формування громадянської компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів / укладач Н. Степанова. Черкаси : Видавництво Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, 2014. 44 с.

75. Харківська А. А., Молчанюк О. В. Значення педагогічної практики для виховання соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. пр./ Укр. інж.-пед. акад. Харків : Вид-во УІПА, 2020. № 68. С. 98–105.

76. Хващевська О. О. Організаційно-педагогічні умови соціалізації молодших школярів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. №2 (77). С. 266–272.

77. Химинець В. В., Кірик М. Ю. Інновації в початковій школі. Тернопіль :

Мандрівець, 2009. 312 с.

78. Чижевський Б. Г. Організаційно-педагогічні умови становлення ліцеїв в Україні. Київ : Інститут педагогіки АПН України, 1996. 249 с.

79. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2012. 246 с.

80. Щербань П. М. Дидактичні ігри у навчально-виховному процесі. *Початкова школа*. 1997. № 9. С. 18–21.

81. Ярошевська Л. Самостійна навчально-пізнавальна діяльність майбутнього вчителя музичного мистецтва засобами патріотичного виховання. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2017 № 4 (59). С. 561–565.

ДОДАТКИ

Додаток А

Фрагмент виховної години «Моє Запоріжжя – мій рідний край»

Мета: познайомити учнів з історію рідного міста; виховувати любов до рідного краю, до Батьківщини, історичного минулого українського народу; розвивати вміння висловлювати свої думки та робити узагальнення й висновки.

Хід уроку

1. Організаційний момент

2. Актуалізація опорних знань

Сьогодні ми здійснимо віртуальну подорож. Увага на екран!

ІІ. Спільне відкриття знань

– Діти, в якому місті ми живемо?

– А як називаємося ми з вами – жителі Запоріжжя?(запоріжці).

– На чому з вами відправимося в дорогу? (демонстрація слайдів).

Перша зупинка «Історична»

– Хто з вас знає, коли і при яких обставинах виникло наше місто? Ось зараз ми з вами про це дізнаємося.

Запорізький дуб і пригоди навколо нього. Центром і основою історико-культурного комплексу під назвою «700-річний Запорізький дуб» є власне знаменитий дуб, що нараховує століття свого життя.

Сьогодні дуб уже висох, тепер його законсервували і зберігають як пам’ятник природи та історії. У цьому комплексі дітям цікаво навіть з батьками: тут можна сфотографуватися на чудовому коні, малюкам будуть цікаві вистави театру козацького бою «Запорозький Спас».

Є козацька церква Покрова Богородиці, де можна доторкнутися до духовності і зупинитися подумати над життям.

Цей острів порадує любителів природи з її чудесами. Хортиця – найбільший острів на річці Дніпро, вважається одним з семи чудес нашої країни. Це оплот козацтва, унікальна природна зона.

Серед визначних пам’яток острова можна назвати урочища і балки (наприклад, урочище Сагайдачного, Воронка), скельні острівці, ущелину «Січові ворота», також «Козача могила», городище «Совутина скеля», військові замки і фортеці. На землі острова перетинаються різні природні зони, що сприяє існуванню незвичайної та унікальної флори цих місць: тут можна зустріти рослини, рідкісні навіть для материкової зони.

Запорозька Січ. Можна відвідати район Верхньої Хортиці – колишньої колонії менонітів, про що говорять елементи характерної для них архітектури, що залишились. Багато хто вважає, що якби не їхня любов до чудес природи, в цьому місці не була б так добре збережена рослинність.

Якщо ви – любитель пригод, історії, загадок минулого, ви не зможете пройти повз Січ. Курені козаків, Покровська церква, оборонна вежа, безліч інших будівель відтворено тут в рамках історико-культурного комплексу під назвою «Запорозька Січ». Вони допомагають відвідувачам перейнятися повною мірою духом козацького лицарства.

Поруч з комплексом розташовано кам’яне святилище, якому більше 5 500 років. Тут проходить Тарасова стежка, яка пам'ятає поступ Кобзаря. Крім іншого, можна відвідати Музей історії запорізького козацтва.

– Наша подорож триває.

Ось ми прибуваємо на Дніпрогес

Історія Дніпровської гідроелектростанції тісно пов’язана з героїчною трагедією, яка виникла в зіткненні краси природи і генія людини, часом злого. Геніальність межує тут з нескінченної жорстокістю.

Природна сила Дніпра була підкорена технічної силою. З греблі Дніпрогес відкривається романтична краса землі запорізької. Міць річки та її хвиль, ледве стримувану греблею, відчуває кожен, варто зупинитися поруч. Ця станція включена в індустріальні екскурсії різними виробничими об’єктами і заводами.

Поруч із греблею знаходиться річковий порт, що дозволяє подорожувати на катері в інші міста і місця.

Друга зупинка «Відпочинок».

Фізкультхвилинка «Моє місто»

Діти виконують імітаційні рухи відповідно до змісту віршованого тексту (А. Сердюк. Запоріжжя моє кохане).

Зупинка «Ігрова».

Гра «Продовжуй і пояснюй!»

Наше місто – велике, бо в ньому є …….

Наше місто – зелене тому, що …...

Наше місто – культурний центр тому, що …...

Наше місто – найкраще тому, що …...

– Шановні пасажири! Вітаю вас.

Наш потяг прибуває на станцію «Дубовий гай».

Запорізький парк культури і відпочинку може служити універсальним способом розважитися в межах міста.

Безліч заходів, квестів, концертів, поруч з гаєм річковий порт, що дозволяє зробити річкову прогулянку по Дніпру. Парк сподобався багатьом дітям за атракціони, кінні прогулянки і мотузяну зону. Молодь любить його за тінисту романтику та приємну прохолоду.

Парк – гарний о будь-якій порі року: зима радує розвагами, весна – свіжістю листя і дерев, літо – сонячним веселощами, і осінь – яскравими фарбами. І він поділиться своєю свіжістю, зеленню і затишними куточками з відвідувачами.

– Дорогі діти! Наступна зупинка – «Дитяча залізниця».

Недалеко від центрального залізничного «дорослого» вокзалу, в 500 м, проходить дитяча залізниця Запоріжжя. Вона розтягнулася на 8-9 км, по праву вважаючись найдовшою дитячою залізницею в Україні. За її маршрутом розташований довгий, близько 80 м, тунель, є окремі станції, на яких зупиняється поїзд. Рух на цій дорозі відбувається цілий рік, навіть взимку. На території дороги

знаходяться тераріум, акваріум, невеликий зоокуточок, зимовий сад і навіть галявина казок.

Міський ботанічний сад в Запоріжжі – це дивовижне місце, де дитина може розвиватися в неспішному природному ритмі природи після школи. Ботанічний сад привчає дітей до норм і принципів екологічної науки, творчим дітям він дає можливість спробувати свої сили в гуртках та інших об'єднаннях. Цей сад саме дитячий, і цим відрізняється від всіх інших в Україні. Його територія охоплює 14,6 га, на яких розташовані оранжереї «Кактусарій», «Зимовий сад», теплиці «Зимовий сад», теплиці «Лимонарій», «Хризантеми», «Папороть», «Розарій», дендропарк. Всього в парку налічується близько 4 тисяч найнесподіваніших рослин. Серед них є представники хвойної флори, також тропічні, субтропічні рослини, одних троянд тільки близько 130 сортів.

Гра «Зростай громадянином!»: «Усі ви, діти, – маленькі громадяни нашого міста. Це значить, що ви маєте поводитися належним чином, тобто ставитися до рідного міста з повагою,пишатися ним. А ще ви повинні змалку дбати про те, щоб наше рідне місто було гарним, процвітало».

Учитель спонукає учнів завершувати зачитані ним тематичні речення, обравши один з варіантів «буду» або «не буду».

– Смітити у своєму місті я ... (не буду).

– Дбати про чистоту, добробут і благоустрій рідного міста я... (буду).

– Якщо мені в майбутньому доведеться жити в іншому місті, місто свого дитинства я забувати ... (не буду).

– Перейматися проблемами свого міста я ... (буду).

– Радіти досягненням й успіхам мого міста я ... (буду).

– Вивчати історію й минуле рідного міста я ... (буду).

– Ставитися байдуже до добробуту свого міста та його життя я ніколи ...

– Увага! Наша подорож закінчується, ми прибуваємо на шкільний вокзал.

Але перш, ніж ми вийдемо з вагону, прошу підвести підсумок:

– Що нового ви взнали на уроці? Що повторили з того, що вже знали?

– Який висновок зробили? Які ще дивні міста ви знаєте?